

**HRVATI SU VIŠE KICOŠI...
TEKSTILNO RUKOTVORSTVO
U SELIMA ZAPADNE SLAVONIJE**

TIHANA PETROVIĆ
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK 391:677.02
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prijhvaćeno: 01. 09. 2003.

U članku je obrađeno tekstilno rukotvorstvo jednoga dijela zapadne Slavonije prema terenskoj građi i građi iz Upitnica EA. Istraživanjem su obuhvaćeni postupci, sprave i pomagala oko uzgoja tekstilnih biljaka do dobivanja vlakana, do niti i tkanina. Istraživanjem su djelomično obuhvaćena vjerovanja i običaji vezani uz tekstilno rukotvorstvo, kao i uloga tekstilnih predmeta u životnim običajima.

UVODNE NAPOMENE

Istraživanje nekoliko tema vezanih uz tekstilno rukotvorstvo obavljeno je u siječnju i veljači 1999. godine u hrvatskim selima Gornji Bogičevci, Stari Grabovac, Rajić, Brestača i Kozarice. To su sela smještena, između Okučana i Novske, u zapadnoj Slavoniji.

Kao podloga istraživanja služila su pitanja, a naročito crteži iz *Upitnica Etnološkoga atlasa (EA)*, dopunjena pitanjima koja su pomogla kazivačima da lakše rekonstruiraju razdoblje u kojem se uzgajalo i obrađivalo tekstilne biljke, da se prisjete gdje su i kod koga nabavljali različite pamučne niti, pitanjima o običajima i vjerovanjima oko uzgoja, obrade, izrade tkanja itd. Dio prikupljene građe odnosi se na ulogu tekstilnih predmeta u životnim običajima. U tekstu prvo donosim vlastitu terensku građu, a zatim obrađene podatke iz *Upitnica EA*. Građa je navedena tematski po lokalitetima i redu obavljanja poslova, a kao podnaslovi poslužili su naslovi za pojedine teme, uglavnom, iz *Upitnica*, kao i dodani naslovi.

U selu Gornji Bogičevci rijetko se u kojoj kući moglo naići na tradicijske tekstilne predmete, ali i uopće na stariji tekstil koji se koristio u domaćinstvima jer su Gornji Bogičevci potpuno uništeni u Domovinskom ratu. Kazivači se sjećaju kako su napuštali svoje kuće i što su sve ostavili. Malo je tko nešto uspio spakirati i ponijeti, a još su rjeđi oni koji su uspjeli spasiti pokoji stariji tekstilni predmet. Julkica Krstanac otišla je zajedno sa starom majkom iza blagdana

Velike Gospe 1991. godine autobusom za Zagreb. U selo se vratila za Duhove 1996. godine. Posjedovala je veliko mnoštvo starih tekstilnih predmeta budući da je potjecala iz bogatije obitelji u kojoj se stari tekstil izrađivalo i nasljeđivalo kroz generacije. Njezina je majka znala fino i tanko presti, pa otkati platno u četiri nita od kojeg je čak šivala kapute. Dio tekstila bio je još nekorišten i čuvan u trubama. Najviše žali za stolnjacima, "od starine", a takvih je bilo šest: "jedan krbezom, načinjano, crveni, laneni", "ostalo je platno u četiri niti za vreće složeno u trubi, ... ručnici - peškiri pretkivani, četiri rupca - jagluka, ... dva ćilima: jedan veženi, jedan tkan na stanu; načinjane plahte za prekriti krevet; ... tkani fertun što ide uz narodnu nošnju: od maveza, crveni s tamnoplavim u dvije pole široki, on se skreto; ... pregača - vuna sa srmom, jedna veženica..." Pri odlasku je ponijela jedino jedan tkani stolnjak. Nešto tekstilija sačuvala je njezina sestra koja živi u Zadru.

Bilo je i žena koje nisu imale ženske djece pa su sav tekstil čuvale osobno ili njihove snahe u selu. Tako se dogodilo da je obitelj Mare Dukanove ostala bez svih tekstilija jer su živjeli zajedno u kući u selu. Sve su stvari pokradene ili zapaljene. Manji broj tekstilija može se naći u mjestima gdje žive Bogičevljani koji više ne žive u svom rodnom selu, selu svojih predaka, a takve su predmete kao dio miraza ili darove odnosili sobom. Sve sprave i pomagala oko tkanja ostale su na tavanima pa su zajedno s kućama i izgorjeli. Rijetki su stanovnici Bogičevaca, kao npr. Slavka Jelčić, koji su spasili dio obiteljskog tradicijskog tekstila. Između ostaloga spasili su mušku nošnju i *tkanicu* koja je bila pradjedovo vlasništvo i koja se u obitelji čuva s velikim poštovanjem. Prije nego je selo u cijelosti napušteno Slavkin se suprug vratio u Bogičevce s traktorom i prikolicom. Prikolicu je postavio uz kuću tako da može bacati stvari. On se toga sjetio ovim riječima: "Meni je rekla baba da iz ormara uzmem sve što valja. Kad sam otvorio ormare, ne razumijem. Najprije sam trpo u jastučnice, pa u deke i dovezo u Gradišku."

Kazivači razlikuju tekstilije iz šokačkih sela oko Nove Gradiške za koje navode da se razlikuju po narodnoj nošnji. Sela Rajić, Brestača, Bogičevci i Roždanik imali su sve isto, samo su se međusobno po selima ali i unutar sela natjecali tko će imati bolje i ljepše izrađeno. Suprotno njima, kazivači ističu, da se stanovnike iz pravoslavnih sela moglo uočiti po tome što njihov rad nije bio precizan, po tome što su više tkali šarenice i što su upotrebljavali drukčije boje. Jedna kazivačica zaključuje te tvrdnje riječima: "Hrvati su više kicoši, da to bude fino."

Kao i Bogičevci, u Domovinskom ratu su potpuno uništena sela Borovac, Rajić i Stari Grabovac. Situacija prilikom istraživanja bila je slična kao u

Bogićevcima. Vidjeti se moglo tek nešto tekstilnih predmeta, poneka fotografija. U Brestači koja je inače bila zaštićena od razaranja nije se moglo vidjeti tekstilne predmete, sprave i pomagala, odloženi su po tavanima ili su bačeni, zapaljeni i prodani. Nešto je bolja situacija bila u selu Kozarice, selu koje nije pretrpjelo razaranja gdje se moglo vidjeti tekstilije i različite predmete. U Brestači i Kozaricama predmeti i tekstil su nestali u razdoblju između dva rata zbog toga što više nisu bili u uporabi pa su odbačeni kao nepotrebni.

PONEŠTO O GOVORU I PODRIJETLU

Prema podacima koje donosi Stjepan Pavičić vidi se da je to područje stalnih doseljavanja hrvatskoga i srpskoga stanovništva. Polovicom 18. stoljeća na to se područje doseljavaju dvije struje hrvatskoga stanovništva: iz Hrvatske i iz Bosne. Gornji su Bogićevci naseljeni uglavnom stanovništvom iz Hrvatske, iz bližega Polonja, iz okolice Dubrave, Ivanića, Lupoglava i Čazme. Andrija Lukinović navodi da su 1694. Gornji Bogićevci naseljeni krajišnicima iz nepoznatih sela Karlovačkoga generalata, a oko 1760. tu se doseljavalo stanovništvo iz okolice Ivanića (Lukinović 1989:14,17). U 19. i 20. stoljeću ovo područje naseljavaju Ličani i Gorani, a iza Drugoga svj. rata Bogićevce naseljavaju Bosanci iz okolice Jajca (Pavičić 1953:221; Lukinović 1989:19). Selo Gornji Bogićevci potpuno je razoreno u Domovinskom ratu. Inače je to starosjedilačko naselje koje *nastava* starije domorodačko stanovništvo, za koje sami kazivači navode da su "govorili po zagorski" i novije doseljenike, uglavnom iz Like. To su obitelji Zdunići, Krmpotići, Žalac, Cindrić, Pavičić, Dumenčić za koje se kaže da su poprimili sve običaje od starosjedilaca i sada se ni po čemu ne razlikuju od njih. Kazivači Julka i Ivica Krstanac navode da su roditelji njihove majke "više govorili kajkavski". Njihova je baba Jaga, kažu umjesto plahte, govorila: *plajtov*. Sami znaju da su ih okolna sela nazivala *Rvati*. Kad se išlo u Bogićevce znalo se reći: "Idemo u Rvate!". Gornji Rajić, Roždanik i Jazavica prema mišljenju kazivača govore isto kao Bogićevljani. Šokcima nazivaju stanovnike sela iza Nove Gradiške. Nova je Gradiška prema kazivačima "granica između Rvata i Šokaca". Ženidbenim su vezama Bogićevci vezani sa selima i mjestima: Novska, Brestača, Šagovina (pod Psunjem), Varoš kod Stare Gradiške. Smatraju da se jedino Dragalić i Bogićevci "nisu mogli složiti." Nakon završetka Domovinskoga rata i obnove sela, doselilo se u Bogićevce nekoliko hrvatskih obitelji iz Bosne, iz okolice Jajca.

Što se govora tiče Hrvati u Borovcu i Rajiću, bili su ikavci ako su potjecali iz Bosne ili ekavci ako su doselili iz susjednih hrvatskih područja. Kasnije, u svim selima prevladava jekavski govor, jedino se u Gornjim Bogićevcima dulje

sačuvao kajkavski ekavski zbog cjelovitosti naselja i ženidbenih veza uglavnom unutar sela (Pavičić 1953:224). Stari Grabovac uglavnom su naselili Gorani i Bosanci, kasnije u 19. i u 20. stoljeću Zagorci i Ličani Hrvati (Pavičić 1953:226). Brestaču osnivaju porodice doseljene iz istočne Hrvatske i Gorskoga Kotara, kasnije iz susjednih naselja, a zatim Hrvati iz Like i Hrvatskoga Zagorja (Pavičić 1953:227).

O KAZIVAČIMA

Kazivači su u Gornjim Bogićevcima uglavnom bile žene. Razgovori su se odvijali u kuhinjama, jedinim grijanim prostorijama u obnovljenim kućama, pa su se u razgovor svojim komentarima, dopunama, dosjetkama i pričama ubacivali i muškarci: muževi, braća, sinovi, susjedi. Kazivačice se rado sjećaju poslova oko uzgoja i obrade lana i tkanja. Nisu se one sve dugo bavile tim poslovima, ovisilo je to ponajprije o godini rođenja. One mlađe su zapamtile tek pojedine postupke. Još su rjeđe tkale i to samo običnija i jednostavnija tkanja. Tako je Slavka Jelčić tkala samo "vreće za šenicu, kuruz" te tepihe od isporenih krpa zvane *krpare*. Vreće je ponajviše tkala stoga što je njezin suprug *mlinar*; kuća u koju se udala imala je vodenicu. Osim toga svekrva joj je bila "jako bogata" pa nakon udaje nije trebala puno tkati i presti. Podatke o tradicijskom životu u Bogićevcima, o uzgoju i obradi lana te tkanjima pronašla sam u rukopisu *Pabirci i uspomene* Katice Pereković nastalom 1989./90. godine.

U Starom Grabovcu kazivači su bili Luka Pejaković i njegova supruga. Luka Pejaković je godinama vodio brigu o mjesnom folklornom društvu, a poznat je u okolici kao vrstan poznavatelj povijesti sela i okolice te lokalne tradicijske kulture. Etnolozima je poznat i po monografiji s naslovom *Dva vijeka Novske i Grabovca Starog 1740 - 1940.* u kojoj je upravo opisao tradicijski život svoga sela. Kazivači su ispitani ovom prigodom detaljnije jer u rukopisu ne postoje podaci koji su bili potrebni za ovaj rad.

U Rajiću su kazivači bili prijatelji, rođaci i kumovi koji su se u razgovoru rado prisjetili prošlih vremena. Ovakav se način ispitivanja pokazao najboljim jer su kazivači odmah dopunjavali ili ispravljali jedan drugoga. U Borovcu su kazivačice bile tri žene koje su više govorile o tehnikama tkanja i tekstilnim predmetima. Nešto starijih tekstilija uspjela je sačuvati Katarina Brulja poznata kao Kajica, žena koja je unatoč teškoćama i smrtnim slučajevima za vrijeme progonstva sačuvala vedrinu i radost življenja. Ona je 1993. živela kao prognanica u Novskoj dobila stroj za šivanje i vezenje, *štikanje*¹. Na tom je stroju vezla uglavnom stolne komplete: stolnjak i šest salveta koje je prodavala za 300 DM,

¹ *Štikati*, njem. *sticken* - vesti (Klaić 1978:1310).

članovima raznih humanitarnih, uglavnom talijanskih, udruga. Na taj je način zaradila novac od kojeg je između ostaloga mogla pokriti pogrebne troškove za dva člana uže obitelji.

U selu Brestači, danas predgrađu Novske te u Kozaricama kazivači su bile samo žene koje su se kroz razgovor prisjetile poslova vezanih uz lan i njegovu obradu te života na selu.

Podaci dobiveni od kazivača odnose se na razdoblje od tridesetih godina pa do Domovinskoga rata.

ŠTO KAŽU UPITNICE?

Za svrhe pisanja ovoga rada korišteni su podaci iz Upitnica EA (Upitnica III, Zagreb, 1966.). Obradene su Upitnice iz sljedećih lokaliteta: Borovac (Okučani, EI 323), Brezovac (Novska, EI 113), Košutarica (Jasenovac, Eh 434), Stari Grabovac (Novska, Eh 422), Kozarica (Novska, Eh 232), Novi Grabovac (Novska, Eh 212), Kraljeva Velika (Lipovljani, Eh 142), Gornja Šumetlica (Pakrac, di 331), Prekopakra (Pakrac, di 431), Kukunjevac (Lipik, di 332), Badljevina (Pakrac, di 233) i Gornji Uljanik (Daruvar, di 131). Istraživanjem su obuhvaćene teme: 88. *Stupe, trlice* (Upitnica III, 1966:37-38), 89. *Čišćenje vlakna, grebeni* (Upitnica III, 1966:39-40), 90. *Predenje, preslice, vretena, kolovrati* (Upitnica III, 1966:41-46), 91. *Sprave za namotavanje niti i snovanje* (Upitnica, 1966:47-50), 92. *Tkalački stan* (Upitnica III, 1966:51-56) i 93. *Vrste platna i sukna, načini tkanja, ćilimi i slično* (Upitnica, 1966:57-62). Upitnice su različite kakvoće, odgovori na postavljena pitanja su šturi i sažeti na potvrđan odgovor: da ili negativan: ne pa se ne zna na što je zapisivač, a još manje kazivač mislio. Također se može uočiti da su ispitivači u nekim Upitnicama samo prepisivali ponuđene odgovore u Upitnici, a da nisu navodili riječi kazivača ili nazive. Takv slučaj je npr. u Upitnici za temu: 93. *o vrstama platna* za Bogičevce što se naročito vidi iz prepisanog odgovora za pitanje o *klječanju*. *Klječanje* kao naziv nisam potvrdila u terenskom istraživanju. U istoj je Upitnici za isti lokalitet navedeno da nema ćilima što nikako nije točno, upravo je suprotno. Dogodilo se da je prezime kazivača za Gornje Bogičevce krivo navedeno, a na terenu je kasnije provjereno da takvoga prezimena nikada nije bilo u selu. Podaci iz Upitnica odnose se na uglavnom na razdoblje između dva svjetska rata. Iz Upitnica je također vidljivo da su ispitivači već u razdoblju šezdesetih i sedamdesetih kada su vršena istraživanja imali poteškoća pri ispunjavanju i da su se morali osloniti uglavnom na kazivanja starijih ljudi, a same sprave više nisu mogli vidjeti jer nisu bile sačuvane ili su bile odbačene po tavanima. Takav odgovor naveden uz temu 88: *Stupe, trlice* za Kukunjevac

(br. 641). U drugim lokalitetima kao npr. u Upitnici za Borovac (uz temu 90. koja govori o *preslicama*, *vretenima* i *kolovratima*) vidljivo je iz odgovora da tekstilno rukotvorstvo nije sasvim nestalo: "Danas se pređenjem i tkanjem žene bave mnogo manje nego nekada jer se tkanina i platno sve češće kupuje gotovo u trgovinama i na sajmu." Može se ipak pomišljati da je upornije traženje po selu u drugim kućama i kod drugih kazivača vjerojatno moglo dati drukčije rezultate. Kao opću napomenu može se navesti da bi se, možda, pokazali bolji rezultati pri ispitivanjima uz pomoć Upitnica da su istraživanja vršili samo studenti etnologije i etnolozi koji bolje poznaju problematiku koju istražuju, a koji bi i prema struci i poslu koji obavljaju osjećali veću odgovornost.

Odgovore iz Upitnica uvrstila sam u tekst tamo gdje su takvi podaci nedostajali s terena, a Upitnice ih imaju, ili u slučaju, da se odgovori razlikuju od onih dobivenih terenskim istraživanjem. Građa iz Upitnica navedena je uz lokalitete koji su obrađeni terenskim istraživanjem, a građa iz lokaliteta za koje podatke donosim samo prema podacima iz Upitnica navedena je zasebno.

Osnovnu nit izlaganja građe čini građa zapisana u Gornjim Bogičevcima koja je dopunjena istim, sličnim ili različitim podacima iz ostalih ispitanih sela te građa iz Upitnica EA.

KAŽU DA JE NAJVEĆA GRIJOTA UKRASTI LAN...

UZGOJ I OBRADA LANA

Gornji Bogičevci. U Gornjim su Bogičevcima uzgajali lan i malo konoplju. Konoplju su uzgajali zbog vlakana od kojih su preli i izrađivali konope, užad za rublje, za sijeno i za ostale potrebe u domaćinstvu i u kući. Za razliku od lana konoplja je bila "kruta". Ovce nisu držali zbog dobivanja vune. Ako su ih držali to se činilo rijetko i kraće vrijeme, tek godinu, dvije tako da se dobije malo vune od koje su pleli čarape. Koze se nije držalo, kažu: "Nekada smo se smijali od koza".

Lan je, navode kazivači u Bogičevcima, najviše uzgajan stoga što je kvalitetniji i lakše se obrađuje od konoplje. Lan je uzgajala svaka kuća i nastojalo se da lan bude što bolji. Katica Pereković u svome rukopisu posvećenom rodnom selu zabilježila je da su "mnoge žene znale opresti jako finu nit" od kojih su tkale platno za oltarnike i svečano crkveno ruho, a koristilo se i za izradu odjeće i ostalih tekstilija u kući (Pereković 1989/90:2). Zbog toga se bolje obrađivalo zemlju i gnojilo. Lan je uzgajan sve do 1945. Naročito se koristilo domaće platno za vrijeme Drugoga svj. rata zbog nestašice kupovnog tvorničkoga tekstila. Žene su krojile plahte pa šivale haljine i kute. Nakon Drugoga svjetskoga rata lan je uzgajan još neko vrijeme zbog nedostatka odjeće

i kućnoga tekstila za vlastite potrebe, a dio uzgojenoga lana se morao predavati u Seljačku radnu zadrugu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata nije se tkalo zbog nedostatka pamučnih niti i nemogućnosti uzgoja lana. Poslije rata pamuk su žene dobivale u zadrugama.

Sjeme lana ostavljalo se od prethodnih godina, a koristili su “domaću sortu koja je plavo cvala”. Sijalo se u ožujku, a taj su posao obično obavljale žene, i ponekad, muškarci. Često puta su žene same sijale. Osim proljetnoga sijao se i ozimi lan i to u jesen, međutim on je davao grublja vlakna od proljetnoga (Pereković 1989/90:2). Lan se obično sijalo u *bašći* uz kuću u finu dobro obrađenu i usitnjenu zemlju. Lan je nekih godina izrastao niži, nekih godina viši, a “nekoju godinu bio kao svila, dobar”. Morao se plijeviti od korova, naročito od trave zvane *mačak*, ljepljive, velike trave koja se širi poput puzavca. Nakon što lan ocvate i što se stvore glavice slijedilo je čupanje. Čupao se u lipnju, oko Vidova (15. 6.). Čupanje se obavljalo u ranim jutarnjim satima, prije svitanja, već oko dva, pola tri ujutro. Čupale su uglavnom žene, obično su išle jedna drugoj pomagati pri tom poslu. Pomagali su im i muški članovi obitelji. Kazivač napominje: “Onda kada sam išo čupat lan vidio sam zoru.” Lan se čupao s korijenom u *rukoveti*. To je količina stabljika koja stane u šaku tako da bude *puna ruka*. Rukoveti su vezivali sitnijim i kraćim stabljikama lana.

Sjemene glavice su skidali uz pomoć *rilja* (nom. jed. rilj., naziv potvrđuje i Upitnica), nazubljene daske koja se stavljala u klupu. Obično su dvije žene sjedile jedna nasuprot drugoj i naizmjenično provlačeći preko rilja skidale sjeme. Taj su postupak nazivali *riljanje*. Spravu i ovaj posao Katica Pereković opisuje sljedećim riječima: “Rilj je dosta široka nazubljena daska ograđena u sredini klupe. Greben rilja imao je podlanicu duboke zubce kroz koje se zamahom kroz njih provlači rukovet lana. Sa svake strane sjela bi jedna žena pa bi izmjenično zamahom i udaranjem preko zubaca povlačeći otkidala glavice sa stabljike lana” (Pereković 1989/90:2). Sjemene su glavice zamatali u tzv. *krpare*, platno otkano od ispirenih krpa i dan, dva izlagali na sunce. Tada glavice *isprežaju*, popucaju: “Sjeme izade, samo pucketa.” Dio sjemena se ostavljalo za buduću sjetvu, a dio se koristio kao lijek za krave ili se koristio za liječenje ukućana “kuvalo se za želudac”. Ostatak sjemena se prodavao u otkup ili se pravilo laneno ulje.

Oriljani lan, tj. *rukoveti* povezane u snopove zvane *močenice* trakastim povezom od vrbove kore širine oko dva centimetra, vozili su na omanji seoski potok Starču na *močenje* (Pereković 1989:2). Deset rukoveti čini *močenicu*. Više se rukoveti nije stavljalo jer postupkom močenja lan oteža. Pod imenom Starča podrazumijeva se izvor i tekuća voda koja nikada nije presušivala. Osim

Staroga kraja tu su lan na močenje dovozili i iz drugoga dijela sela uz cestu, zvanog Novi kraj. *Moćenice* su slagali u vodu muškarci, ali su pomagale i žene. Lan se učvršćivao pomoću kolja, motki i drvenih kuka tako da cijelo vrijeme stoji pod vodom. U slučaju da nije bilo muškaraca iz bilo kojeg razloga (rat, obavljanje sezonskih poslova) taj su posao obavljale i same žene. Prolazeći s kolima na kojima su vozili lan dogodilo se da pogaze usjeve seljana koji su imali zemlju uz Starču. Tada su im ovi za osvetu “znali presjeći motke pa lan skoči gore.” *Močenje* je trajalo četiri do šest dana ako je bila toplija voda, a dulje ako je hladnija voda. Nakon što je završen postupak *močenja* lan se isprao u vodi, a otežan od vode polagao se na zemlju kraj potoka da se ocijedi, a zatim se slagao u kola i odvezio kući. Kraj kuće ili ponekad u polju ostavljan je da se suši na nekoj za to prikladnoj ledini, najčešće u vrtu kraj kuće, *bašči*. Taj su postupak nazivali *prostiranje*, reklo se: *Idemo prostirat lan*. Lan se sušio postavljen okomito u male stošce tako da se u donjem dijelu načinio krug kao baza, “*kao mali šatori*”. Ovisno o vremenu trajalo je i sušenje lana, a nije se izbjegavalo, nego je čak bilo i poželjno da lan pokisne na kiši koja bi ga oprala od prašine. Smatralo se da je veliki grijeh ukrasti lan zbog toga što je to “*najveći posao i u najvećoj sezoni*”, dakle posao koji iziskuje mnogo truda, vremena i brige, a još se i obavlja u vrijeme velikih proljetnih i ljetnih poljodjelskih poslova kao što su okopavanje kukuruza, košnja i sušenje sijena. Kad je lan suh, postane lagan i slaže se u snopove. U srpnju kad je dovoljno suh kupi se u naramak, slaže se više ručica u *snop* koji se vezuje upletenom uzicom, *špagom*².

STUPE, TRLICE

Sljedeći postupak je *tucanje, nabijanje, stupanje na stupi*. Posao *stupanja* obavljao se uglavnom tijekom kolovoza pa se moralo naći dovoljno sjenovito mjesto. Da bi se izbjegle ljetne vrućine s poslom se rano započinjalo: “Kad se to svanjiva, to samo lupa po dvorištima.” Često se lan stupao i za najveće ljetne vrućine oko podne, ali i u popodnevним satima ili u predvečerje. Pazilo se da se lan tijekom dana dobro zagrije na suncu umotan u grubo otkanu ponjavu zvanu *kober*³ koja je inače služila za pokrivanje konja (Pereković 1989/90:3). Koristili su nožnu stupu, spravu koja se sastoji od dvije veće drvene grede koje otprilike na jednoj trećini imaju užljebljenja. Grede su položene jedna na drugu tako da zubi na gornjoj gredi ulaze u udubljenja na donjoj gredi pričvršćene tako da se gornja greda pokreće nogama gaženjem jednom nogom naprijed, a drugom pritiskom natrag pri čemu se gornja greda dizala i spuštala (Pereković

² *Špaga*, njem. iz tal. *spago* - uzica, konopac (Klaić 1978:1302).

³ *Kober, guber*, mađ. *guba* - pokrivač (Klaić 1978:701, 505).

1989/90:3). Stupale su žene i muškarci te odraslija djeca (Pereković 1989/90:3). Marija Dukanović rođ. Šafar se sjeća da se u njezinoj roditeljskoj kući lan stupao na dvorištu pod orahom tako da je *stupa* bila u hladu. Postavljali su obično držač načinjen od dva okomita kolca s rašljama i jednog poprečnog kolca na koji se oslanjala osoba koja *stupa*. Jedna je osoba sjedila kraj stupe i u nastali zijev između dva dijela stupe umetala ručice: *podmjeće* i *okreće*. Više se puta znalo dogoditi da žena koja to radi zbog nepažnje "dobije i po prstima".

Idući postupak obrade zovu *mikanje* ili *grebenjanje*. Još se reklo "gladi se na greben". Kazivači spominju da je izraz *mikanje* stariji i da su ih upotrebljavali njihovi preci. Kazivačica Marija Dukanović sjeća se da joj je jedanput i pozlilo od prašine koja je tada nastajala. Postupkom *mikanja* otpada *pozder*, a ostaje u ruci vlakno zvano *ručica* ili *povjesmo*. Na *grebenu* ostaju kraća vlakna zvana *kudelja* od kojih se upreda deblja nit za tkanje vreća. *Pozder* se bacao. Podatak iz Upitnice potvrđuje da se u G. Bogičevcima *povjesmo* nakon *grebena* tare na *trlici*.

Ručice se dalje *ručičaju* ili kažu *lan se ručiča*. To je postupak izvlačenja i slaganja lana rukom da se izravna prije dalje obrade.

Zatim se *lan ide trt*. Taj se postupak izvodi sjedeći za *trlicom* visokom kao stolica koja se sastoji od sjedalice i drvene poluge s ugrađenim željezom koja se spuštala u izgladeni drveni utor. Tim postupkom ispada, *tepe se pozder*. Trlice su kao i stupe izrađivali muškarci, *ljudi*. Postupkom obrade na trlici u ruci ostaje *ručica*, *lakno*. Posao na *trlici* nije bio lagan, a obavljao se većinom u rano jutro ili u večernjim satima. Ako se lan tijekom dana nije dovoljno zagrijao na suncu trebalo ga je ugrijati na peći. Obično se obavljao u vrijeme žetve ili u ranu jesen. Nije se obavljao kao posao koji se jedini obavljao tijekom tih dana nego kao dodatni ženski posao koji je obično trajao sat, dva, a nakon toga su žene još trebale pripremati jelo za ukućane, pospremiti kuću, obaviti neki posao u vrtu (Pereković 1989/90:3).

ČIŠĆENJE VLAKNA, GREBENI

Ručica se zatim obrađuje na *grebenu*, kazalo se: *gladi se na grebenu* ili *grebenam* lan. Stariji kazivači pamte da su njihovi stariji govorili: idem *mikati* lan. Fina dugačka vlakna zvana *povjesmo* ostaju u ruci, a na zupcima *grebena kudelja*, *kudilja*, *kučina*. Naziv kućine potvrđuje i Upitnica. Grebene su izrađivali muškarci ili Romi zvani Cigani. Kazivači su prepoznali *greben* kao što je onaj prikazan na sl. 1 u Upitnici. Radi se o većem komadu drveta obrađenoga tako da mu se jedan kraj lopatasto proširuje. Na tom se proširenju nalazi nekoliko redova metalnih šiljaka preko kojih se provlači lan. *Kudjelju* se otresanjem,

stepanjem očistilo od zaostale nečistoće pa se zatim mogla presti. *Kudjelja* se namatala na *preslicu*. *Povjesmo* se fino prelo za osnovu i za potku. Od kućina se većinom prelo niti za tkanje vreća i *ponjava*. Najlošija *kudjelja* se debelo prela, "kao mali prst" pa se od takvih niti tkalo prostirke za kola ili se njima služilo u raznim gospodarskim poslovima, npr. za sušenje plodova ili sjemenki.

Završivši opis obrade lana kazivačica Marija Dukanović je dodala: "To bude jedna lijepa i dobra stvar kad se dođe do kraja."

PREDENJE, PRESLICE, VRETENA, KOLOVRATI

Za predenje se u Gornjim Bogićevcima koristilo *preslicu* i *vreteno* te *kolovrat*. Postupak su nazivali *predenje*. Već spomenuta Marija Dukanović nikada nije prela na *kolovrat* jer ga nikada nije ni imala. Inače se u selu prelo na *kolovrat*, a pravili su ih majstori zvani *draksleri*⁴. Neki su ljudi i sami znali napraviti, a kolovrate su kupovali i na sajmovima, npr. na *vašaru*⁵ u Bektežu. Jedna se kazivačica sjeća da je već njezina majka oko 1938. imala *kolovrat* i to visoki koji se pokretao nogom, a nit se namotavala na *mosur* (otprilike je izgledao kao *kolovrat* na sl. 58 iz Upitnice), a radi se o vrsti novijega kolovrata često poznatoga pod nazivom i visoki kolovrat; isti podatak naveden je u Upitnici, a navedeni su i nazivi za dijelove: *špula*, *pera*, *kolo*, *pedala*. Pri predenju na kolovrat koristila se ista preslica kao i za ručno predenje. *Povjesmo* se na preslicu namatalo i razvlačilo, vezivalo se *špagom*, "povjesmo se na preslicu ravnomojerno i lagano iz povjesma namotalo i tek lagano konopom omotalo da se ne rastepe (Pereković 1989/90:4). Preslice su izrađivali *ljudi*. Bile su ukrašene, *iscifrane*, više sa strane "da ne budu ravne". Preslica je u Bogićevcima izgledala poput duljeg štapa s kopljastim produžetkom koji je završavao malim vrhom, izbočinom za koju se pričvršćivala uzica zvana *špaga*. Kazivači prepoznaju *preslice* kao one pod brojevima iz Upitnice EA od 25 do 28. Radi se o varijantama *preslica* poznatih u literaturi kao kopljaste preslice. Sjećaju se da su njihove starije rodakinje imale *preslice* ukrašene "nekim figurama, sitno mustrice - ružice". Nisu razlikovali preslice za predenje lana od onih za predenje konoplje. Pri predenju *preslica* se zaticala s lijeve strane za pojas. Lijevom se rukom izvlače vlakna, a desnom se vrti *vreteno*. *Vreteno* se vrti "od sebe da se nateže". *Vreteno* se uvijek vrtjelo palcem ili "između tri prsta ruke" (Pereković 1989/90:4). Vretena su izrađivali *Cigani koritari*. Korištene su dvije vrste vretena: ona s trbuhom u donjoj trećini i ravna vretena. Kod ravnih se vretena za otežavanje nabadao krumpir (podatak potrdjuje i Upitnica). Za

⁴ *Drakslar, dreksler*, njem. *Drechsler* - tokar, strugar (Klaić 1978:325).

⁵ *Vašar*, mađ. *vásár* - sajam (Klaić 1978:1408).

“frkanje”, spajanje dviju niti koristilo se veliko *vreteno*. Za prepredanje su koristili *zvrk*. Prelo se sjedeći ili stojeći: “Nekad se skupe pa pričaju; strina Klaićeva, majka - baba Jaga i mama pri jednom svjetlu. Ideš s preslicom, hodaš po dvorištu, na ulicu se navirit.” Najčešće se ipak prelo sjedeći i to po noći uz svjetlost lampe kada se sastajalo više žena. Nit se pri predenju provlačila kroz usta: “Moralo se pljuvat, kroz usta se provlačilo. Ustima provučesh da se izjednači, da bude ravno.”

SPRAVE ZA NAMOTAVANJE NITI I SNOVANJE

Ispredena nit, *pređa*, se sa vretena premotava na *rašak u predivo* (Pereković 1989/90:4).

Na *rašku* se brojila nit i to na *pedlje*. Koristili su se veći i manji *rašci*. *Rašak* je načinjen od prirodne rašljaste grane koja se na drugom kraju utakne u letvicu. Katica Pereković je upamtila da je duljina *raška* bila sedam pedalja. Namotana *pređa* na *rašku* brojala se na sljedeći način: 20x20x3 niti daje jedno *pasmo*. U jedno *predeno* ide 16 *pasama* (Pereković 1989/90:4). Na *rašku* se određivalo koliko će se moći snovati. Jedno *pred(e)no* je davalo 4 do 5,5 m platna. Na *rašku* se brojalo *pasma*. Jedno je *pasmo* brojalo *deset puta po tri niti*. *Predeno* je bilo veće, imalo je 60 niti. *Rašak* se držao u lijevoj ruci, a desnom se motalo. Svako namotano *pasmo* se označavalo i vezivalo predom na način koji je prikazan na crtežu u Upitnici pod brojem 3 (Upitnica 1966:48).

Izbrojano, smotano i obilježeno predivo prije tkanja se bijelilo *lugom u parenici*, drvenom buretu, kaci koja pri dnu s jedne strane ima ispust za lug, vodu u kojoj je otopljen pepeo kvalitetnijeg drveta. Postupak se ponavljao nekoliko puta, a predivo se ostavljalo u lugu preko noći kako bi se bolje izbjelilo. Zatim se ispiralo na potoku ili ljeti, u nedostatku vode, kraj bunara. Pralo se umakanjem prediva u vodu i lupanjem o drveno korito koje se kupovalo od tzv. *Cigana koritara* (Pereković 1989/90:4).

Ispredeni lan za osnovu i potku motao se u klupka. Svako se klupko posebno kod snovanja stavljalo u rešeta ili u drvene pregradice, “neke križe, svako ekstra”. Pamuk se za razliku od lana motalo na *mosurove*⁶ (nom. jed. mosur) uz pomoć *vitlića* sličnog kao na crtežu br. 4 u Upitnici (1966:48). Radi se o spravi kojoj je osovinu vitla usađena u prirodne tronoge, a na osovinu su nasadene dvije ukrštene letve s umetnutim klinovima na krajevima. Potka se motala uz pomoć *čekrka*⁷ koji prepoznaju na crtežu pod brojem 11 na cijevi od bazgovine (1966:49). Cjevčice s namotanom potkom umeću se u čunak.

⁶ Mosur, tur. *masura* - cijev, cijevka, kalem, tkalački čunak, uklubak, špula (Klaić 1978:909).

⁷ Čekrk, tur. *čykryk* - kolo, vitao, kolotur (Klaić 1978:244).

Pređa, odnosno lan motao se uz pomoć velikoga vitlića na *mosure* ili u klupka (Pereković 1989/90:5). Osnova se iz klupka ili s mosura kroz daščicu *snovala* na *snovači*.

Uglavnom je većina žena u selu znala *snovati*, a bilo je uvijek i žena koje su taj posao obavljale za novac, npr. Ana Perekova. Spominje se da je uvijek bilo imućnijih žena u selu kojima nije bilo "sila da se sekiraju". *Snovalo* se na kružnoj *snovači*, obično u kući ili u štali. Taj su posao obavljale žene, često puta uz prisutnost manje djece koja su posao promatrala ili su s veseljem sjedila na *snovači* i tako se vrtila. Sve žene nisu znale *snovati* iz jednostavnoga razloga što je to zahtjevan posao koji zahtijeva koncentraciju, spretnost i snalaženje u brojanju. Netko je tu uslugu plaćao, netko je pak *snovanjem* odrađivao neku drugu uslugu: "Ajde mi osnuj, ja ću ti kopati; trebalo je to mozgati." Prije početka *snovanja* bio je običaj da se kaže: "Bože pomози!" i zatim prekriži. Na *snovači* se "namatalo predena, na *snovači* se *snovalo*". Na *snovači* se određuje "duljina platna i bude bolje nategnuto." Mjesto gdje se na tri gornja klina križaju niti osnove zovu *čini*: "Na činima se prebiru niti - širina platna se po tome broji." Prilikom *snovanja* niti osnove odvijaju se iz klupaka koja se stavljaju u posude i prolaze kroz izbušenu daščicu koja se držala u lijevoj ruci. Prema podatku iz Upitnice *snovanje* se moglo vršiti i bez daščice. Osnovana osnova nazivana je *osnutak*, a sa *snovača* je pažljivo skidana upletanjem u lanac. Kad su u selo i okolicu doselile neke obitelji iz Bosne, uočili su i jedan drugi način *snovanja*: "uz tarabe".

U selu je uvijek bilo žena koje su imale manje lana za obradu pa su onda drugim ženama pomagale u tom poslu iz usluge, a često puta su na taj način otplaćivale neki dug za koji su se zadužile osobno ili su otplaćivale vino ili rakiju koju su uglavnom pili muški članovi obitelji.

TKALAČKI STAN

U Bogićevcima se tkalo na horizontalnom tkalačkom stanu kojeg su zvali, kojem su *vikali stan*. Znaju da su pravoslavci, kako nazivaju Srbe, nazivali, *vikali natra*. Stanove su izrađivali spretniji muškarci, *ljudi*, koje su još i nazivali *drveni majstori*. Obično su izrađivani od hrastovine ili bukve. U pojedinim je kućama, ovisno o tome koliko je bilo udanih žena bilo i više tkalačkih stanova. Tada je svaka žena koristila svoj stan ili se moglo tkati i na jednom, ali tako da svaka žena sebi otka potrebne količine platna. U kući Krstanac između dva rata tkalo se na dva stana: baka Jaga je tkala za sebe i djeda, a snaha Mara je tkala platno za djecu. Važniji dijelovi stana su: dva vratila: *vratilo*, *vreteno* na koje se namata pamuk i *vratilo* na koje se namata

platno, *stranice*, *podložnjaki*, *nićanice*. Osnova se namata na vratilo, *vreteno stana* uz pomoć rešetke ili grabljica, *daščice* tako da se niti jednoliko rasporede. Slijedi uvođenje niti kroz nićanice, a zatim kroz brdo. Brda su različite širine i s različitim razmakom tršćanih zubaca pa se koriste razna, ovisno o tome radi li se o pamučnim tkanjima, tkanjima od lanenih niti ili od *končeca*. Za tkanje lana koristilo se rjeđe brdo, a za tkanje pamuka i *končeca* gušće (Pereković 1989/90:5). Tkalo se najviše na četiri *nićanice*, tako da su uvijek dva *podnožjaka* pritisnuta, ali naizmjenično. Bilo je različitih stanova, jednostavnijih, grubljih ili boljih i malo ukrašenijih - *iscifranijih*, većih i kraćih. Otkano platno se namatало na *vratilce*, motku koja je postavljena u podnožju stana tako da ne smeta pri gaženju na *podnožjake* i pri spuštanju i dizanju nićanica.

Tkale su žene koje su zvali *tkalje*. Bilo je žena koje su tkale i za novac. Obično su one radile *čilimove*⁸. Uslugu tkanja se naplaćivalo po metru otkanog platna. Naručiteljica je donosila materijal, a tkalja snuje, navija i tka. Najvažniji dio stana su *nićanice* koje su žene same izrađivale. U Bogićevcima su imali *klupicu za nićanice*. *Nićanice* su se izrađivale prema brdu, a gustoća brda ovisila je o kakvoći platna. Gustoća brda i nićanica brojila se *pasmima*. Ako je manje *pasama*, onda su *brdo* i *nićanice* rjeđe; suprotno tome, više *pasama*, onda su *brdo* i *nićanice* gušće. *Nićanice* su morale biti široke kao i *brdo*. Koristili su *nićanice* s rupicom zvanom *kotlac*. Neke kazivačice su čule da postoje *nićanice* bez rupica, ali navode da one ne bi znale uvesti u takve *nićanice*, druge su pak kazivačice vidjele u selu takve *nićanice* i znaju da je uvođenje kroz njih teže. *Nićanice* se izrađuju, "vežu koncem, debljim, pamučnim". *Nićanice* vise na koturićima zvanim *skošci*.

Na stanu se tka *osnutak*, a *poutka* namotana na cijev se stavlja u *čunak*. Čunak s potkom se provlači kroz zijev, a otkano platno se zbija, *udara bilima* u koje je uloženo brdo. Već otkana tkanina se na stanu napinje po širini "da se ne kupi": *raspinjačem*, metalnom polugom. Greška koja nastaje u tkanju zbog pucanja niti ili greške kod uvođenja niti osnove nazivala se *blizna*. Tkalja prilikom tkanja sjedi na posebnom stolcu ili na dasci koja je dio stana. O konstrukciji stana ovisilo je gdje sjedi tkalja.

U Bogićevcima nisu tkali muškarci, a zna se da u Zagorju tkaju muškarci "za novac ljeti i zimi". Pamti se da je Petar Bjelobrk otkao *tepihe* za crkvu u Bogićevcima. On je bio u Staroj Gradišci u zatvoru pa je tamo naučio tkati. *Tepihe* je otkao kod kuće, a sjećaju se da su to bili *tepiši na špagi* s motivom ruža. Načinio je tri *tepiha* koji su stajali pred oltarima: Majke Božje, Srca Isusova i Sv. Katarine.

⁸ Čilim, tur. *kilim* - sag, tepih, prostirač (Klaić 1978:252).

Kazivači znaju da postoje razlike u konstrukciji stana. Tako ističu razliku između stanova za tkanje koje su oni upotrebljavali i stanova u susjednoj Posavini, u Ljupini iza Nove Gradiške gdje su bili u uporabi mali stanovi. Za stanove u Bogičevcima kažu: “Naši su bili veliki i teški.”, a za stanove u Posavini spominju: “Tamo se sjedi dol, nisko.” U Ljupinu su odlazili i po uzorke za tkanje, kažu: “Išlo se zgledati zgled.” O konstrukciji stana ovisila je i širina platna pa je zbog toga u posavskim selima platno bilo usko, a u Bogičevcima široko.

Ako je u kući živjelo više žena, u slučaju jedne kazivačice tri: svekrva i dvije snahe, onda su sve tri zajedno, naizmjenice i tkale na jednom stanu. Tada se tka prema dogovoru, ono što je najviše potrebno. Nakon toga se ponovo snuje i stavlja osnova na stan za tkanje drugoga platna.

Posebni malih sprava za tkanje nije bilo pa su i *tkanice*, uske pojaseve, tkali na stanu.

Svih poslova oko uzgoja i obrade lana kazivači se rado sjećaju, doduše sve manje pamteći neke pojedinosti, ali pamte da je to bio dugotrajan i težak posao pa nadodaju da su se oni i njihovi stari “patili i sve nekak stigli”. Koliko je posla bilo s lanom ocrtava i uzrečica koju su često spominjale njihove majke i bake: “Ne ide lan na guzu sam.” Krajevi niti koji se nisu mogli otkati nazivaju se *urežnici*, a često ih se koristilo uvijene u konop za vezanje vreća. Pamti se da je bilo žena koje su jako “držale do vrački”, ali se sjećaju tek ponekih pravila i postupaka kojih se trebalo pridržavati.

VRSTE PLATNA I SUKNA, NAČINI TKANJA, ČILIMI

Žene su u Bogičevcima bile spretne tkalje pa se i danas rođakinje rado sjećaju Marice Pereković rođ. Žugaj koja pri tkanju platna nije morala gledati što radi nego je tkajući čitala romane Marije Jurić Zagorke.

Osim običnoga platna otkanog na dvije *nićanice* izrađivane su i različite vrste ukrasnih tkanja te vunena tkanja. U Upitnici je navedeno da su u Bogičevcima tkali laneno i konopljino platno kod kojih je i osnova i potka od istog materijala, a tkala su se i miješana platna *preda po pamuku* (lan osnova, pamuk potka) te tkanja kod kojeg se kao osnova koristi konoplja, a pretkiva se lanenom niti.

Već od 19. stoljeća u Bogičevcima se koristila kupovna pamučna nit za tkanje. Pamuk se u razdoblju između dvaju svjetskih ratova nabavljao u Novoj Gradiški i u Okučanima kod trgovca Čadeža za kojega kazivači pretpostavljaju da je bio Židov. Pamuk se kupovao u *pakličima*⁹, a manje količine u *kanjurama*¹⁰.

⁹ *Paklič*, njem. *Packel* - paketić, zamotljaj, zamotuljak (Klaić 1978:992).

¹⁰ *Kanjura*, *kanura*, tur. *kanyr* - veliko povjesmo (Klaić 1978:658).

Ukrasna potka u crvenoj i crnoj boji kupovala se u *kanjurama*. *Usniv* - spada u fina pamučna platna, načinjen od tankih pamučnih niti i usnivanih pruga, *štrafti*¹¹ od debelog pamučnog konca. Razlikuju više vrsta, *feli*¹²: za *peškire*, plahte za zastiranje kreveta. Od *usniva* su izrađivani pokrovi za pokojnike, a sjećaju se da su starije žene posebno pripremile *oplečke* od *usniva*. Od tzv. *križanog usniva* su izrađivali zavjese, *firange*¹³. Za *usnive* se koristio tanji pamuk kao osnova, navode brojeve 12. i 22., a za *usnivanje* su koristili deblji pamučni konac. Razlikovali su još rjeđi i gušći *usniv*. Navode da su Srbi u susjednim mjestima, ili kako ih Bogičevljani zovu *pravoslavci*, više izrađivali i koristili rjeđi *usniv* zvan još i *jednolupac*. U Bogičevcima su više tkali i koristili gušći *usniv* kod kojega se dva puta provlačila potka kod koje "dva puta lagano lupe brdom". *Gržvani usnov* - konac se posebno stavljao na manje *vrat(i)lo*, *vratilce* koje nije zategnuto, pa se *gržva* kako se zbija, kao što i ime pokazuje. *Usnov biserac* je naziv za onu vrstu usnova kod kojega su crte, *parte*¹⁴ složene gusto jedna do druge.

Tkalo se i uz pomoć četiri *nićanice* (to potvrđuje i Upitnica), tada nastaje uzorak zvan *cik-cak* ili *kloski*. O načinu uvođenja osnove kroz *nićanice* ovisio je uzorak tkanja. Najčešće se tkalo tako da su se vezale prva i četvrta *nićanica* i druga i treća zajedno pa se dobivao uzorak riblje kosti. Kao posebnu vrstu tkanja koja se tka uz pomoć četiri *nićanice* kazivači spominju *bore*.

Kao stariju vrstu tkanja kazivači ističu *načinjano*. To je vrsta tkanja kod kojega se uzorak dobivao stvaranjem dodatnoga, ukrasnoga zijeva umetanjem jedne, pa čak i dvije, tkalačke daščice iza *nićanica* ili se isti efekt dobivao posebnim uvođenjem osnove i različitim vezivanjem *nićanica*. Ako je bila u tkanju primijenjena kombinacija ta dva načina onda se to zvalo *borano pa načinjano*. Na taj se način često tkalo platno za izradu stolnjaka. Kazivačice ističu da je za izvođenje ove vrste tkanja bila potrebna jedna osoba koja bi sjedila uz tkalju i podizala daščice prema potrebi. Ističu ovu vrstu tkanja kao starije. Ako na platnu prevladava sitniji *borani* ili *načinjani* ukras onda takav ukras zovu *djevojački*.

Najviše se tkalo obično platno za izradu ručnika, *peškira*, i to samo od lana ili mješavine lana i pamuka. Često se i puno tkalo platno za vreće i to *jednožično* i *dvožično*. *Dvožično* je, navode kazivačice, izgledalo poput panama platna, jer se u jednu *nićanicu* uvodilo dvije niti. Kazivači znaju i za tehniku

¹¹ *Štrafta*, njem. *Streifen* - traka, pruga, crta (Klaić 1978:1311).

¹² *Fela*, mađ. *fél* - vrsta, pasmina, sorta (Klaić 1978:417).

¹³ *Firanga*, njem. *Vorhang* - zastor, zavjesa (Klaić 1978:431).

¹⁴ *Parta*, mađ. iz njem. *Borte* - gajtan, obrub (Klaić 1978:1012).

tkanja koja se izvodi umetanjem tkalačke daske iza nićanica koja omogućuje stvaranje terciarnoga zijeva. Takvo tkanje zovu *borano na jednu daščicu*. Tkalo se još i tzv. *tanko*, vrsta, kao što i ime pokazuje, tankoga pamučnoga platna koje se pretkivalo, *potkivalo*, nitima osnove. Od toga su se platna šivale *svetašnje košulje*.

Žutica je naziv za vrstu debljih pamučnih niti, od kojih se tkalo deblje platno za svagdašnje košulje. Naziv označava i deblje pamučno platno.

Končac, končec je naziv za čvršće niti pamuka. Prema sirovinama od kojih su izrađene platno dobiva i naziv. Tako se tkanje kod kojeg je pamuk osnova, a lanene ili pamučne niti služe kao potka zvalo *platno*. Ako je lanena nit služila i za osnovu i za potku platno se zvalo *laneno*.

Osim nitima biljnoga podrijetla tkalo se i s kupovnom raznobojnom vunicom i to *čilime*. Za tkanje čilima kao osnova se koristio *končec*, dobro upredena pamučna nit, a kao potka vunica u raznim bojama (crvena, crna, zelena, žuta, bijela i razne varijante ružičaste). Katica Pereković napominje da "lijepi uzorci i prekrasan sklad boja oslikava strpljivost pa i dušu naših tkalja", ali da takvi *čilimi* imaju "posebnu gospodarsku vrijednost" jer je u njihovu izradu bio uložen veliki trud i novac za materijal od kojega je izrađen. Zato je služio samo za prekrivanje kreveta, a iznosili su se tek u rijetkim prigodama iz kuće, npr. za doček biskupa, za prekrivanje sjedala u zaprežnim kolima na svadbama. Najčešći motivi na *čilimima* bili su biljni i geometrijski. Od vunениh tkanja bile su još poznate *iverače*, vrsta vunениh prostirki tkanih od kupovne vunice ili domaće vune kod kojih su se boje miješale u vodoravnim nizovima. Od domaće raznobojne vune su tkali i šarenice kod kojih je osnovni motiv bila raznobojna kocka. Bile su vrlo jednostavne za izradu, tkale su se uz pomoć dviju *nićanica*, a kockasti motiv dobiven je *usnivanjem* i *pretkivanjem*. Vunene su se prekrivke koristile za ukrašavanje prostorija na seoskim priredbama i zabavama, a posebice za velike blagdane poput Tijelova kada su se *čilimima* i *iveračama* ukrašavale sjenice. Za te prigode svi su rado davali svoje vunene prekrivke jer je to bio "znak prestiža i samohvale" (Pereković 1989/90:6).

Osim lanениh i pamučnih tkanja tkali su i *čilime* koji su služili uglavnom za prekrivanje kreveta. *Čilimi* su se tkali uz pomoć dviju *nićanica*, "ali se posebno tkalo", kako točno ne znaju. Sjećaju se da je to bio spor posao jer da se za cijeli dan mogao otkati tek jedan pedalj. Vunicu za tkanje čilima kupovali su kod Čadeža u Okučanima. Zadnja tkalja *čilima* bila je Julka Šafar. Jedan *čilim* čuva Slavka Jelčić, a tkala ga je baka Josipa zvana Tera rođena oko 1880. Osnova *čilima* je pamučna nit, a potka je izvedena raznobojnim vunениm nitima: *rozena* (ružičasta), *crvena*, *vinjova* (vinova, crvena), bijela, zelena i

ljubičasta. Tkanje se, čini se, izvodilo na širim tkalačkim stanovima. Prema prevladavajućim bojama razlikovali su se ćilimi iz pravoslavnih obitelji i sela i ćilimi iz hrvatskih sela. Kazivači navode da su pravoslavci koristili više tamne boje, *usurne*, a Bogičevački ćilimi su bili "više veseli". Pamti se da su žene za tkanje *ćilima* koristile vunu namotanu u male smotuljke, grudice. Za izradu ćilima koristile su nacrtane motive zvane *šeme*¹⁵.

Stari Grabovac. U Starom se Grabovcu lan uzgajao više od konoplje. Konoplju su čini se više uzgajali doseljenici. Lan se uzgajao sve do tridesetih godina 20. stoljeća. Uzgajala se proljetna domaća sorta lana koja je cvala cvijećem lijepe plave boje. Lan su sijale žene, iz platnene torbice i to gusto. Lan se čupao u rukoveti i vezao u snopiće, a onda tovario na kola i odvezao na *močenje*. Pet do deset rukoveti čini jedan snopić, snopić je u trebao biti manji jer se onda lakše močio, sušio i dalje obrađivao. Prije močenja odvajalo se sjeme na drvenim *grebenima*, *češljevim* postavljenim na stalku. Lan se nije smio močiti na potoku Grabovčici zato jer se tu napajalo blago pa se vozilo na močenje dva kilometra južno od sela u Mokro Polje. To je poplavno područje rijeke Save, a ako je voda bila u porastu gazilo se toliko duboko koliko se moglo hodati. Vode za močenje uvijek je bilo u kanalu zvanom Strug udaljenom kilometar i pol od Mokrog Polja. Lan se pritiskao drvenim kukama i kolcima. Znalo se dogoditi da netko ukrade lan, ali i da netko iz bilo kojega razloga izvuče kuke pa voda digna i odnese lan. Zbog toga su ukućani odlazili nadzirati i čuvati lan. Nakon završenoga postupka *močenja* lan se vadio, cijedio, dopremao kući, sušio do četrnaest dana na suncu. Po tri snopića su slagali okomito u *stavice* da se lan dobro osuši, a raširivalo ga se i po travi. Nije smio pokisnuti jer se to smatralo štetnim. *Močenje* se obavljalo koncem sedmoga i tijekom osmoga mjeseca. Nakon toga je slijedilo *tucanje*. Dobro osušeni i ugrijani lan se *tucalo* da izađe *pozder*. Sprave kojim se to izvodilo nazivali su *stupe*, a izrađivali su ih domaći ljudi, seljani za svoje potrebe od hrasta ili jasena. *Stupe* su se pokretale nogom i svojom se konstrukcijom nisu razlikovale od ostalih takvih *stupa*. *Stupali* su i muškarci i žene, no više su to činile žene. Djevojke su obično znale pozvati i dečke da im pomažu u tom poslu, a pri tom su se i zabavljali. Kod obrade na *stupi* žena koja drži snopiće u ruci dobije *kudelju*, a *kudelja* se dalje obrađivala, na trlici za kojom se pri poslu sjedilo. Zatim se *kudelja* obrađivala, *grebenala* na *grebenu* koji se postavljao na klupčicu, klupu ili stolicu bez naslona. Postupkom *grebenanja* odvajalo se kraće vlakno zvano *kudelja* i dulje vlakno zvano *povjesmo*. Preslagivalo se na pola i frkalo pa se

¹⁵ *Šema*, grč. *schema* - prethodna skica, nacrt, plan, obris, uzorak, obrazac, šablona, predložak (Klaić 1978:1218).

tako složeno čuvalo do predenja. Prelo se uz pomoć *prele* ili *preslice* duljine oko 120 cm. Gornji dio *preslice* je bio prema vrhu sužen te ukrašen rezbarenjem. *Preslice* su izrađivali seljaci, ali su se kupovale i na godišnjim sajmovima, a nasljeđivale su se s koljena na koljeno. *Preslice* koje je naslijedio od bake, kazivač Luka Pejaković darovao je u Novsku. *Preslice* za predenje vune su imale nešto dulji gornji dio nego one za lan. Od početka stoljeća lan se preo uz pomoć *preslice* i *kolovrata*, a vuna se prela uz pomoć *preslice* i *vretena*. Pri predenju *vreteno* se drži i okreće od sebe prema van. *Kolovrati* su se u Grabovcu počeli upotrebljavati početkom stoljeća. Bili su drveni, razlikovale su se dvije vrste: visoki i niski. Osnova i potka se dobivala od *povjesma*. Ispredena nit se motala na *rašak* da se dobije *kanjura*. *Kanjure* se peru u *parenicama* u lugu, pepelu od jasena ili npr. bukve. Nakon pranja i sušenja *kanjura* se mota na *mosure* uz pomoć *čekrka*. Slijedi postupak *snovanja* koji se izvodi uz pomoć drvenog okvira *lotrica*, *ljestvi* visine oko 2 m na koje se pričvršćuju uz pomoć deblje žice *mosuri* s namotanom predom i *snovača*. Koristila se kružna *snovača* koja se mogla sklopiti, a pri radu se zaticala za gredu. Na gornjem i donjem dijelu konstrukcije imala je "gornji i donji prebirač", letvice na kojima se izvodilo križanje niti i brojanje. Nakon *snovanja* niti se lagano skidaju i pletu u *kiku*, pletenicu. Sve žene u selu nisu znale *snovali*. Tako se kazivač Luka Pejaković sjeća da je njegova baka Kata Pejaković rođ. Obelić *snovala* i drugima, npr. kumovima, susjedima, prijateljima. Zna da je za tu uslugu bila uvijek dobro počašćena, no ne pamti je li ona dobivala kakvu naknadu za tu uslugu. Kazivač pretpostavlja da su joj žene za uzvrat možda kopale. Osnova se navijala na *stan*. *Stan* je bio velik i visok, a sjedalica za tkalju je mogla biti pomična ili fiksna. U kućama je obično bio samo po jedan stan, jer je tkala jedna žena za sve ukućane. Pri udaji se nije nosilo stan jer ga je imala svaka kuća. U Grabovcu se tkalo uz pomoć dvije i četiri nićanice, u četiri nite. Uglavnom se tkalo za kućne potrebe, a manje za prodaju. No, kazivačeva baka nikada nije nosila izbljeđene suknje. Ona ih je porila, otkala od njih tepihe, prodala i za to kupila novu robu. *Usvov* je vrsta ukrasnog tkanja s ukrasnim prugama razne širine po cijeloj dužini tkanja. Tkalno se od pamučnih niti, bilo je skupo i vrlo cijenjeno u Grabovcu i u okolici Novske. Od *usnova* su izrađivani ručnici, *peškiri*, pokrovi za mrtvace, *koperte* za krevete, narodna nošnja, zavjese. Tkale su se i šarenice, osnova i potka od vune, a ukrašavane su vunicom. Širina jedne pole tkanja za šarenice iznosila je 70 cm, a širina pole za platno iznosila je oko 50 cm. U Grabovcu se tkalo do tridesetih za kućnu uporabu, a kasnije sve manje do Domovinskoga rata i to najviše za potrebe mjesnoga kulturno-umjetničkoga društva. Nakon Drugoga svj. rata žene su puno tkale i bojale tkanine kupovnim bojama pa šivale odjeću zbog nestašice kupovnog tekstila i odjeće.

TUCALJA - TO JE BOLJE NEGO TELEVIZOR

Rajić i Borovac. U Rajiću i u Borovcu se više uzgajala konoplja, a manje lan; često puta se sijalo slog lana, slog konoplje. Za "spremit curu", tj. za izradu miraza bilo je dovoljno uzgojiti slog lana i slog konoplje. Uzgajala se domaća konoplja i lan. Sijalo se u proljeće, u ožujku kad i povrtne kulture. I lan i konoplju sijale su žene i to "preko prstiju". Tekstilne su se biljke uzgajale sve do šezdesetih godina zbog nedostatka novca za platno što se naročito osjećalo u prvim poslijeratnim godinama. Kazivači spominju da su u "partizanskoj državi", Jugoslaviji, morali sijati konoplju i davati prinos s jednoga jutra kao obvezu. Konoplja se žela srpom, netko je čupao ako je sitnija. Lan je finiji. Lan se obično koristio za osnovu, a konopljom se pretkivalo, *potkivalo*. Pamti se da je laneno platno kod kojega je i osnova i potka lan vrlo tanko i fino. U sedmom i u osmom mjesecu se želo ili čupalo konoplju u ručice koje su bile od oka jednake, a vezivali su ih nižim stabljikama konoplje. Sjeme se iz ručica lana skidalo postupkom tucanja *prakljačom*, drvenom lopaticom za pranje rublja na gruboj prostirci zvanoj *vrlja*. Deset do dvanaest ručica činilo je jedan snop. Svezanu konoplju u snopove odvozili su na potok na močenje ovdje zvano *kiseljenje*. Za sušnijih godina pogodno mjesto za močenje se moralo tražiti i na većim udaljenostima od sela, vozili su konoplju čak do kanala Strug udaljenog 8 km od sela. Potok se zagradi *sošicama* i *rašljama* koje se zabiju u dno, potope se snopovi i pritisnu se kladama i kamenjem. Nakon završenoga kiseljenja operu se ručice i ostavljaju kraj potoka da se ocijede. Prosušene se odvoze kući gdje se suše do kraja npr. u šljiviku gdje se ručice rašire u *stavice* (Borovac) i griju na suncu. Pred večer se ručice skupljaju u veliku ponjavu i zamataju da bi se što dulje zadržala toplina. U Rajiću su se kazivači prisjetili veselja s kojim su se obavljali poslovi oko obrade konoplje. Naročito pamte običaj zvan *tucalja* na kojemu se grubo obrađivala konoplja. Tada se grijala konoplja i radilo se na stupi. Ovaj su ljetni posao zajednički obavljale djevojke i momci. Koristila se stupa prikazana u Upitnici pod brojem 2. Stupe su obično izrađivali sami muškarci, *ljudi*, obično od mekog drveta jasena ili vrbovine. Na *stupi* se lomi stabljika, ispada *pozder* i ostaje *vlakno*. Momci su *stupali* i pri tome se natjecali koji može dulje. Bila je sramota za momka koji do kraja ne može *istupati* određenu količinu konoplje. U tom mu je slučaju čak drugi momak mogao oteti curu. Kod *stupanja* se malo, ali ipak častilo pićem i *kolačićima*. Budući da je to bio i jedan vid zabave seoske mladeži dodali su svoje zapažanje: "Tucalja — to je bolje nego televizor..." I u Rajiću i u Borovcu kazivači su se prisjetili posebnoga postupka i faze obrade tekstilnih biljaka. Nakon što se stabljike izlome na stupi uzima se ručica, sada već zvana *povjesmo* u Borovcu, u ruku pa

se udara u zraku drvenim nožem pri čemu ispada *pozder*. Taj se postupak u Borovcu naziva *sabljičanje*, a drveni nož se zove *sabljica*. *Sabljica* je dugačka oko pedesetak cm, radili su ih muškarci iz kuće. Nakon *sabljičanja* stabljike se ponovo *nabijaju* na stupi (Borovac). Isti se postupak u Rajiću nazivao *ručičanje*. Nakon toga stabljike su se ponovo *stupale* na stupi.

Daljnja obrada se obavlja na *trlici* koja sličí onoj prikazanoj pod brojem 7 u Upitnici za kojom se sjedi pri radu. Pri obradi na *trlici* otpada *pozder*, a u ruci ostaje *vlakno*. Iza *trlice* slijedi *grebenjanje* na *grebenu*, koji prepoznaju kao one pod brojevima 1 i 2 u Upitnici. Postupkom *grebenjanja* u ruci ostaje *vlakno*, *povjesmo*, a na zubcima se zadržava kraće *vlakno* zvano *kudilja*. *Kudilja* se koristi za upredanje grubih niti od kojih se tkaju *vrljare*. *Povjesmo* se prede za osnovu i za potku. Od lana su žene mogle ispresti vrlo finu i tanku nit koja je služila kao konac kojim su sastavljale pole platna. Prelo se ručno uz pomoć preslice, *prele* i *vretena* te *kolovrata* i *preslice*. *Preslice* su bile različitih ukrasa, a u Borovcu navode da su bile ukrašene i hrvatskim grbom. Pri predenju *preslica* se zaticala za pojas, za *tkanicu* kojom se žene opasuju u struku. *Preslice* su se zaticale u *kolovrat* ili za ugao na krevetu. Ako je prelja čuvala goveda mogla je hodati i presti. *Prele* su izrađivali muškarci. *Vretena* su kupovali od Roma, *Cigana*, na tržnici, *pijaci* u Novskoj. *Vreteno* se pri predenju okretalo *od sebe prema van*. Kazivači prepoznaju *vreteno* koje su koristili kao ono prikazano na crtežu broj 48 u Upitnici i kao ona pod brojem 53 i 54 koja su korištena za tzv. *frkanje* kojim se upredaju dvije niti u jednu. Zovu ih još *zvrk*. *Kolovrate* su kupovali, a razlikuju manje i veće. Ispredena nit se namatala na *rašak* duljine oko 150 cm. Radi se o grani koja završava rašljama na jednom kraju, a na drugom s ravnom letvicom. Na *rašku* su se motale i brojale niti: tri žice čine jednu *čisanicu*, jedna *čisanica* čini *pasmo*. Dvije duljine čine jedan *rašak* koji se onda označava kako bi se na kraju lakše prebrojalo koliko je *rašaka* namotano. Nakon što se namotane niti skinu s *raška* dobije se *kanjura* koja se prvo mora ubijeliti postupkom kuhanja u *parjenicama*, drvenim *kacama*. Za luženje se mogao koristiti pepeo od raznoga drveta, npr. od jasena, a nije se preporučao hrastov pepeo. Voda se grijala sedam puta. Oprane i osušene *kanjure* motale su se uz pomoć *vitlića* i *čekrka* (prepoznaju onaj pod brojem 14 iz Upitnice) na drvene kalemove, *mosure*. S *mosura* uloženi u poseban okvir zvan *lotrice* niti se snuju na *snovači*, kružnoj. *Snovati* su znale samo neke žene. Pamte Mariju Blažeković koja je snovala i drugima u selu. *Snovanje* se izvodilo uz pomoć prošupljene daščice s rupicama. Broj *mosura* s kojih se snuje je različit, ovisno o tome koliko *pasama* treba imati tkanje: koliko *pasama*, toliko *mosurova*. Kazivači navode da Bosanke *snuju* po zemlji i plotu, ogradi.

U Rajiću se tkalo na *stanu* koji su izrađivali muškarci kod kuće, a nasljeđivani su s koljena na koljeno od bake, tetke, majke. U susjednim selima naseljenim pravoslavnom stanovništvom ili u selima gdje je živjelo miješano stanovništvo uvijek su stanovnici pravoslavne vjere upotrebljavali naziv *natra*. Svi su stanovi u selu bili slični, razlikovali su se prema mjestu gdje sjedi tkalja te prema visini. Neki su stanovi imali klupčicu za sjedenje u konstrukciji, a pri tkanju na nekim stanovima je trebalo sjediti na posebnom stolčiću. Kao glavne dijelove stana kazivači navode: *vrat'lo*, *brdo uloženo u brdila*, *štapci* iza nićanica, *nite*, *čunak*. Tkalo se u dva i četiri nita. *Nite* i *štapce* su izrađivale žene i muškarci sami. Upotrebljavali su *nite kotlacima*, a znaju da žene podrijetlom iz Bosne koriste drukčije *nićanice*, one bez *kotlaka*. Kazivači napominju da se *stan* mogao posuđivati, a *nićanice* je svaka žena morala imati budući da su se trgale. Brda su kupovali, a bilo ih je s tršćanim i željeznim zupcima.

Ako su osnova i potka od lana ili konoplje, takvo tkanje naziva se *platno*. Ako je osnova lanena nit, a *poutka*, potka pamuk, takvo tkanje se zove *platno*. Ako su i osnova i potka lanene niti, tkanje nazivaju *laneno platno*. Od lanenoga platna su se šili *unteroci*, *podstuknje*, *skuti* i *oplećci*. Od lanenoga su se platna šivali *fertunovi*, pregače koje su bojali u crno, plavo ili smeđe. Poslije Drugoga svj. rata zbog nestašice se šivala odjeća od bijeloga ili bojanoga platna.

Konoplja je u tkanju bjelja i kruća, a lan žući i mekši. Konoplja se koristila za tkanje vreća, a od kućina su tkali ponjave zvane *vrljare*. Ako je konoplja bila osnova, a potka krpe dobivali su se tepisi zvani *krpare*. *Usnov* je vrsta pamučnoga tkanja kod kojega su već prilikom snovanja na određenim mjestima usnovane deblje i tanje pruge u različitom rasporedu. Za usnov su koristili deblji pamuk zvan *končac* i *potkonac*. *Usnov* se tka na tankom i gustom brdu.

Kazivači znaju za *iverano* tkanje koje je sitnijega uzorka i za tkanje *na daščicu*. *Iverano* nisu tkale.

U Rajiću su uzgajali ovce i to pasminu pramenka zbog vune. Od vune su preli niti od kojih su tkali vunene prekrivače: *nizače*, *šarenice* i *ćilime*. *Šarenice* se tkaju u dva nita, osnova i potka su od vune. *Nizače* su tkane u četiri nita, osnova je vuna, potka pamučna i tanka pređa, lanena ili konopljina nit. *Ćilimi* su tkani u dva nita, a po njima se vezlo kupovnom vunicom. Osim za tkanje, vuna se koristila i za pletenje: čarapa, prsluka, vesta i pulovera. Pulover je pleteni odjevni predmet bez ruka s vratnim V izrezom. Vuna se *grebenala* na *grebenima* s nešto gušćim zubima nego za lan. Taj *greben* prepoznaju kao onaj pod brojem 2 i 5 u Upitnici. Za finu obradu vunu su *gargali na gargašama*. Sjećaju se da se prije 1900. vunu bojalno prirodnim bojama: gulili su koru od *jošice* (joh) s dodatkom (*h*)*rastove šiške* i kuhali za *vranilo*. Od početka

stoljeća vunu se nosilo na bojanje u Gradišku. U četiri nita su tkali tkanice, trobojnice, na velikom stanu. Tkala se samo jedna tkanica, duljine 180 cm tako da se dva puta mogla opasati oko pojasa s resama, *frandama* na krajevima.

Brestača i Kozarice. U Brestači i Kozaricama uzgajao se uglavnom lan. U Brestači se sjećaju da su nakon Drugoga svj. rata svi oni koji su imali više zemlje morali uzgajati jutro konoplje. Sjeme je prve godine osigurala država preko zadruga. Konoplja se u manjoj mjeri uzgajala sve do šezdesetih godina. U Kozaricama se konoplja počela uzgajati tek nešto prije Drugoga svjetskoga rata. U Brestači lan se sijao na dobro obrađenoj i usitnenoj zemlji. U Kozaricama se lan sijalo već o sv. Ivanu Glavosjeku, a konoplja se sijala u proljeće. Sjeme se bacalo iz ruku kao i pšenica. Obično se sijalo jedan slog 3 m širine i 25 do 30 m duljine. Lan je uzgajan svake godine, a taj je običaj zadržan sve do između 1965. i 1970. godine. U Kozaricama su najdulje uzgajali lan članovi obitelji Pešut.

U Brestači spominju da je lan narastao do visine 1 m, kao pšenica. Čupalo ga se jer ga se uzgajalo na manjim površinama i vezalo u *rukovijeti*. Dvadeset rukoveti vezalo se u *snop*. Rukoveti i snopove se vezivalo stabljikama lana ili raženom slamom. U Kozaricama se lan čupao u lipnju. Posao su obavljale djevojke i žene uz pjesmu. Svaka žena vezuje ručice i baca iza sebe uz stalno brojanje. Ručice se vezuju u veće snopiće zvane *močenice*. Laneno se sjeme skidalo uz pomoć *rilja*. U Kozaricama su ručice vezane "lozom iz šikare". Sjeme se sušilo i čuvalo za iduću godinu, a koristilo se i kao lijek kad se "marše nadme, skuha se, to je bio najbolji lijek." Zatim ga se *topilo, močilo* u potoku Brestači ili u Subockoj gdje je bilo vode i u sušnim razdobljima. Lan su u vodi ostavljali oko tri tjedna u Brestači, a u Kozaricama desetak dana, a smatrali su da je postupak gotov ako se "dade potrgat", zatim se ispirao, vozio kući u šljivik gdje se sušio. Osušeni se lan po danu grijalo na suncu, a navečer se motao u ponjavu da se ne ohladi. Ugrijani lan se obrađivao na stupi, a pridržavali su se za "sošice neke". Obično su to radile žene i djevojke, ali su im pomagali i mladići koji su se natjecali u izdržljivosti. U kućama koje su imale više lana radilo se po cijeli dan. Pilo se malo rakije ili vina, a obično su se jele mahune: "Maune za popodne pa drapaj na stupi!" Stupalo se u srpnju, nakon vršidbe. U Kozaricama se taj posao obavljao u večernjim satima kada su "cure, držale ručice, momci tucaju", ali je moglo biti i obrnuto jer kazivači navode: "Nije se pitalo koji je muški i ženski posao.", a spominju i veselje koje je pratilo taj rad: "Bilo je tu valjanja i svašta, pjesme." Koristili su nožnu stupu koju prepoznaju kao onu na sl. 1 u Upitnici. Na stupi se "stuče da ispadne pozder", a na "trl(i)cu se trliča". *Trličalo* se sjedeći. Kazivačice su spomenule da pri obradi lana nisu

koristile drveni nož nego da su obično uzimali kakvu staru drvenu kuhaču kojom su lupali po lanu nakon obrade na *trlici*, spomenuvši da tada vlakno "lakše dođe na greben." Nakon *trlice* slijedila je obrada na *grebenima*, metalnim češljevima koje su izrađivali *Cigani kovači* za koje navode da su živjeli uz selo u "kućicama od zemlje". *Greben* se pričvršćivao za jedan stolac, a na drugom se sjedilo pri radu: "Kad se izgrebena stvaraš kudilju, poutka i povjesmo." Za *grebenanje* lana korišteni su *grebeni* s gušćim zubima, a za konoplju s rjeđim. Kazivači u Kozaricama navode da je *grebenanjem* izašao sav *pozder*, a ostaju kraća vlakna zvana *kudjelja*, a duža *povjesmo*.

Bogatije su žene prele na klovorat, a siromašnije na preslicu i vreteno. U Brestači preslicu nazivaju *prela*, a koristili su istu za predenje lana, konoplje i vune. U Kozaricama su također za predenje koristili *prelu* kopljastoga tipa. Preslice su izrađivali vještiji muškarci, obično stariji, kao što je bio "neki dida iz Jamarice". Ako se prelo ručno, tj. na *preslicu* i *vreteno*, onda se moglo hodati i presti s *preslicom* zataknutom za pojas. *Preslicu* se moglo pričvrstiti uzicom za stolicu pa se i tako moglo presti. Prelo se tako da se s lijevom povlačilo, a desnom se rukom pomagalo. *Vreteno* se pri predenju okretalo prema van. Isto se tako spominje da su se neke žene pri predenju pomagale ustima. Neke su žene opet pljučkale u prste i tako prele. *Povjesmo* se na preslicu pričvršćuje uzicom, *špagom*, koja je provučena kroz rupicu na vrhu preslice. Opređena nit se mota s *vretena* ili *mosura* na *rašak*: "tri čisanice po dvadeset se zametne, to je pasmo." Bilo je većih i manjih *rašaka*. Na *rašku* su se brojala *pasma*. U Kozaricama je *rašak* služio za motanje velikih *kanjura*: 60 žica - *pasma*, tri po tri se broji, tri niti *čisanica*. *Pasma* su označavana koncem u boji. Kad se izbroji potrebna količina niti za tkanje, potrebno ih je izbijeliti postupkom luženja i pranja u potoku pa čak i za hladnih zimskih dana kad je bilo potrebno probiti led na potoku Subocka. Nakon pranja *kanjura* su ostavljane da se "izmrznu po ogradama." Oprane i osušene niti motali su na *mosure* s kojih se *snovanjem* pripremala osnova za tkanje. Sve žene ne znaju *snoвати* pa ih je danas u Brestači malo koje se razumiju u taj posao. Žene znaju da se *snovanjem* određuje duljina i širina tkanja. Jedna žena pamti da je njezina svekrva obično ovako brojala: "Sedamdeset metara po četiri metra je jedno pređeno, sveže se brada ili macka, svežu crvenim koncem ili označe tintioblajhom." Danas se još *snuje* osnova za tkanje tepiha od isporenih krpa. *Snovanje* se vrši uz pomoć daščice. *Snovače* su izrađivali muškarci u kući. U Kozaricama žene opisuju *snovanje*: "Na gornjem dijelu se prebiralno, a dole se samo premetne na klin. To vam bude kad se tkaje onaj zijev." Osnova se skida sa *snovača* od dole prema gore u osnutak koji će se stavljati na *stan*.

U Brestači i u Kozaricama se tkalo na *stanu*. Pri tkanju su žene sjedile *stol(i)ci* ili na klupi. U Brestači razlikuju više vrsta *stanova* prema kraju odakle su se obitelji doselile. U Kozaricama se sjećaju da su *stanove* izrađivali sami ljudi tesanjem i da ih je bilo dvije vrste: s *vratilom* ispod nogu i s *vratilom* na koje se odmah mota tkanje. *Osnutak* se na *stan* u Kozaricama stavljao uz pomoć *grabljica*, a za takav način navijanja bile su potrebne tri osobe, žene: jedna drži, druga okreće, treća radi s grabljicama. Slijedi uvadanje u *nićanice*. To je posao koji su obavljale obično dvije žene: jedna dodaje niti, "prama po prama se uzima i nit po nit", a druga ih provlači kroz *nićanice*. *Prama* broji 10 ili 20 žica. Tkalo se najčešće tkanja u dvije *nićanice*, ali i u više *nićanica* te uz pomoć tkalačke daščice. *Nićanice* su žene izrađivale same od domaćega lana i konca, "prefrče se, mekano, blago pa ne siječe niti." Nite su izrađivali uz pomoć spravice za izradu zvane *nitnjak* i igle, a izrađene su *nićanice* imale rupice, *kotliće*, za provlačenje osnove. U Kozaricama kažu "nićanice se nite". Kazivačice u Brestači navode da *nite* nisu radile žene "kojima to nije bila sila ili ih to nije interesiralo." Tkalo se platno i vreće, salvete, stolnjake, plahte, *peškire* za brisanje. Žene su tkale za sebe, a za prodaju su tkale tepihe. Tepihe stavljaju u seoski dom kad su svadbe, a navode da se tepisi i sada traže jer ih stavljaju na fotelje i kauče. Obično tkaju jednobojne tepihe od isporenih krpa, najviše od kariranih košulja, tako da sve bude jednako "šatirano". U Kozaricama su tkali u dva i u četiri nita. U četiri nita su se tkale vreće, a taj je posao tkanja vreća u selu obavljao "jedan Zagorac, zvan Ječmenica", a sjećaju se da se time bavio jer je bio "velika sirotinja." Svi koji su htjeli imati vreće u četiri nita odnosili su sirovine tkalcu, a uslugu su mu plaćali u novcu ili u naravi. U Kozaricama se tkalo ukrasna tkanja zvana *prebori*, na daščice. Tkalo se pamučnim nitima i *predom* - lanenim nitima. Pamučne niti u boji zvali su *mavez*. Od takvih su se crvenih i crnih te bijelih pamučnih niti tkali ženski rupci zvani *jagluci*. U Kozaricama su poznavali i tri vrste usnivanoga tkanja: *usnov gržvani*, *usnov obični* i *biserac*. Kazivačice navode da je "posavački usnov drukčiji nego u Kozaricama, u Jasenovcu je mekan." *Biserac* je za potrebe folklornoga društva u selu 1986./7. tkala Ana Marenić.

U Brestači se nije uzgajalo ovce sve do Drugoga svj. rata. Jedna kazivačica spominje da ih je učitelj vodio vidjeti janje. Ovce su se počele u manjoj mjeri uzgajati nakon Drugoga svjetskoga rata. Vunu su donosili Bosanci. Vunu su malo i sami preli iza Drugoga svj. rata. Ošišanu vunu su nosili u Novu Gradišku, Brod ili Daruvar kod obrtnika koji su im mijenjali vunu za opredenu vunu ili za gotov pleteni proizvod ili su uzimale izgarganu vunu koju su onda same prele. Ovce još uvijek uzgajaju u manjoj mjeri, međutim vunu kad ošišaju uglavnom zapale jer nemaju je kome prodati ili zamijeniti za druge proizvode.

Samo mali dio vune ispredu za pletenje čarapa. U Kozaricama također nisu držali ovce, tek nešto iza Drugoga svjetskoga rata. Lanenu su kudjelju preli i od toga su pleli čarape. Kazivačice spominju da nisu ni znale *štrikati*, plesti su naučile tek iza Drugoga svj. rata. prije toga se više radilo kukičanje, *eklanje*.

GRAĐA IZ UPITNICA EA

Obrada tekstilnih biljaka u Upitnicama EA započinje *stupama* i *stupanjem*.

Stupa. U svim lokalitetima naveden je naziv *stupa*, osim u Badljevini gdje je zabilježeno *stupka*. U Kozarici, Novom Grabovcu i Gornjem Uljaniku postupak se zove *stupanje*, u Starom Grabovcu je zabilježeno da se *stuca na stupi*, a u Kraljevoj Velikoj *tuku na stupi*. U Gornjoj Šumetlici i Košutarici tekstilne se biljke obrađuju *nabijanjem u stupama*. Tekstilne biljke lan i konoplja obrađuju se na nožnoj stupi, spravi koja leži na zemlji načinjenoj od dva masivna komada drveta s uzdužnim žljebovima na gornjem i donjem dijelu (sl. 1) u selima Borovac, Kraljeva Velika, Kukunjevac i Badljevina. U selima Brezovac, Stari Grabovac, Novi Grabovac i Kozarica kazivači su poznavali dva tipa stupe. Prvi kao prethodno opisani i drugi, nešto dotjeraniji uz koji se postavljao držač načinjen od rašljastih grana i poprečne motke. U selu Košutarica kazivači su naveli da se upotrebljavao samo drugi tip nožne stupe. U Gornjoj Šumetlici upotrebljavali su nožnu stupu ali i stupu podignutu na noge s obje strane koja se pokreće ručno. U Prekopakri su koristili samo ručnu stupu podignutu s obje strane na noge.

Uglavnom je korištena samo nožna stupa. Ručna se stupa koristila samo u Prekopakri, u Gornjoj Šumetlici i u Kukunjevcu ručna je korištena je uz nožnu. Samo je u Upitnici za Kraljevu Veliku navedeno da stupa sastoji od dva dijela: *gornjac* s četiri žljeba i *donjac* s pet žljebova. Posao stupanja obavljaju samo žene u Brezovcu i u Starom Grabovcu gdje je još navedeno da dolaze pjevajući, kao ženski posao spominje se u mjestima Košutarica, Novi Grabovac, Kraljeva Velika, Kukunjevac, Badljevina i Gornji Uljanik. U Borovcu, Kozaricama i Gornjoj Šumetlici taj su posao obavljale žene i muškarci.

Trlice. U selima Borovac, Kozarica, Kraljeva Velika i Gornja Šumetlica upotrebljavala se *trlica* stalno učvršćena na četiri noge tako da se može prenositi (sl. 7), a u Brezovcu, Košutarici, Starom Grabovcu i Badljevini slična sprava koja ima noge na oba kraja i dasku za sjedenje (sl. 8). U Novom Grabovcu zabilježeno je da su u uporabi bila oba navedena tipa trlice. U Prekopakri, bilježi Upitnica, bila su u uporabi tri tipa trlice: trlica s nogama na oba kraja, trlica s nogama i daskom za sjedenje te trlica koja se jednim krajem oslanjala na drvo, a na drugom na nogu (sl. 6). U Gornjem Uljaniku u uporabi

je bila trlica koja je “na jednoj strani oslonjena na drvo a na drugoj je ručica” (sl. 5). U svim je lokalitetima u uporabi bio naziv *trlica*, u Starom Grabovcu zabilježena je varijanta *trljica*. Nazivi za pojedine dijelove su nepoznati, osim što je u Gornjoj Šumetlici zabilježen naziv *trlac* za gornji dio *trlice*. Nazivi za postupak obrade na *trlici* variraju: u Kraljevoj Velikoj “rukovet se tuče na trlici”, u Gornjem Uljaniku rukovet se “otare na trlici”, a u Starom Grabovcu rukovet se obrađuje “trenjem na trlici”. Nakon obrade na *trlici* zabilježeno je da se u Gornjem Uljaniku rukovet još lupa o drvo, a u Kukuknjevcu je ponegdje bio običaj da se rukovet obrađuje *nožem*, a da se prije ne tare na *trlici*. U selima Borovac, Košutarica, Stari Grabovac, Novi Grabovac, Kozarica i Badljevinina rukovet se nije dodatno obrađivala nakon *trlice* lupanjem o neke predmete ili pomagala. Za sela Brezovac, Kraljeva Velika, Prekopakra i Kukunjevac zabilježeno je da se rukovet nakon *trlice* obrađuje na *grebenu*. Ostupana i otrta rukovet zove se u Borovcu, Košutarici, Novom Grabovcu, Gornjoj Šumetlici, Kukunjevcu, Badljevini i Gornjem Uljaniku *pov(i)jesmo*, u Brezovcu, Starom Grabovcu i Prekopakri *pov(i)jesmo* ili *kudelja*, u Kraljevoj Velikoj *kudelja*. Vlakna lošije kvalitete koja nastaju nakon stupanja i trenja nazivaju se *kudelja* u Borovcu, Brezovcu, Starom Grabovcu, Novom Grabovcu, Gornjoj Šumetlici, a u Kraljevoj Velikoj *ručica*, a upotrebljavala se za izradu ponjava. Otpaci od stupanja i trenja nazivaju se *pozder* u Novom Grabovcu, Gornjoj Šumetlici, Prekopakri, Badljevini i Gornjem Uljaniku. U navedenim mjestima *pozder* se nije upotrebljavao nego se bacao.

Čišćenje vlakna, grebeni. Ostupana i otrta rukovet se prevlačila preko posebne sprave sa željeznim šiljcima zvane *greben* i to u Novom Grabovcu, Badljevini, Gređanima, Kukunjevcu, Gornjoj Šumetlici, Borovcu, Gornjim Bogićevcima, Kozaricama i Kraljevoj Velikoj. Naziv *greben* upotrebljava se za pomagalo poput onoga prikazanog na sl. 1 u Upitnici, a radi se o lopatastoj drvenoj podlozi koja na mjestu proširenja ima nekoliko redova željeznih šiljaka. Kazivači iz Prekopakre su naveli da su se koristile tri vrste *grebena* prikazane na crtežima br. 1, 2 i 3. Osim spomentog *grebena* korišten je *greben* u obliku češlja koji ima drvenu podlogu samo na mjestu za šiljke i drveni štap u produžetku (sl. 2) te pomagalo koje šiljke ima kružno postavljene na sredini drvene podloge (sl. 3). U Gornjem su Uljaniku kazivači koristili samo pomagalo u obliku češlja (sl. 2). U Brezovcu nije navedeno kakvoga je oblika *greben*. Nakon obrade na *grebenu* u Gornjim su Bogićevcima *povjesmo* još *tare na trlici*, a u Starom je Grabovcu zabilježeno da se nakon *grebena povjesmo* više nije dodatno obrađivalo. Dobiveno vlakno nazivaju u Gornjem Uljaniku *kudelja*, a u Kraljevoj Velikoj *kudilja*. Vlakno koje ostaje na *grebenu* zovu *kučina* u Badljevini, Brezovcu te *kučine* u Gređanima, Košutaricama, Prekopakri, Gornjoj

Šumetlici, Borovcu, Gornjim Bogičevcima i Kozaricama. U Kukunjevcu vlakna koja ostaju na grebenu nazivaju "kučna za deblje predivo". *Kučine* služe za pređenje niti od kojih će se tkati ponjave i grublje tkanine u Gornjem Uljaniku, u Badljevinu su od *kučina* tkali vreće, u Košutarici ponjave, u Brezovcu deke, u Prekopakri "debele plahte kojima se prekrivaju konji". U Borovcu i u Gornjim Bogičevcima *kučine* su koristili kao potku u tkanju, a u Starom Grabovcu je zabilježeno da se nekada od najlošijih *kučina* izrađuje ponjava zvana *vrlja*. *Kučine* se moglo obrađivati, npr. u Gornjoj Šumetlici tako da se stave na jedan greben, a drugim da se prevlači preko njega, a u Kozaricama je zabilježeno da su *kučine* za izradu potke grebenali dva, tri puta.

Vuna se obrađivala na spravi sa zakrivljenim željeznim šiljcima zvanom *gargaše* (sl. 5) u Novom Grabovcu i Građanima, a prije tog se postupka raščupavala prstima. U Kukunjevcu su to pomagalo zvali *gargaši*. U Borovcu je zabilježeno da vunu kupuju gotovu te da su "nekad kupovali vunu koju su češljali pomoću *gargaša*, a prije toga raščupavali prstima." U Prekopakri je zabilježen podatak da se vuna obrađivala na dva grebena, a za Košutaricu, Stari Grabovac i Kraljevu Veliku navedeno je da se vuna ne *grebena*.

Sprave za otkidanje sjemena. U selima Novi Grabovac, Badljevinu, Gređani i Košutarice navedeno je da nema posebnih sprava za skidanje sjemena lana ili konoplje prije močenja. U Kukunjevcu je zapisano da se "sjeme istuca". U Brezovcu i Kozaricama je naveden podatak da se takva sprava zove *ril*; *rilj* u Prekopakri, Borovcu i Kraljevoj Velikoj. Takvo su pomagalo u Starom Grabovcu zvali *riljac*, a u Gornjoj Šumetlici *greblo*. U Kraljevoj Velikoj takav je *rilj* bio željezni. U Borovcu, Gornjim Bogičevcima i Kozaricama je navedeno da je *rilj* sličan *grebenu*, ali da ima drvene zupce.

Pređenje, preslice, vretena i kolovrati. Postupak pređenja izvodio se uz pomoć preslice i vretena te preslice i kolovrata u Gređanima, Gornjim Bogičevcima, Borovcu, Košutarici, Starom Grabovcu, Kozarici, Novom Grabovcu, Kraljevoj Velikoj, Gornjoj Šumetlici, Kukunjevcu i Badljevinu. Pređenje se izvodilo uz pomoć preslice i vretena u Brezovcu, Prekopakri i Gornjem Uljaniku. U Košutarici je zabilježeno da "kučine predu na vreteno" i da se taj postupak zove *druganje*. Pređenje bez pomagala se izvodilo u Brezovcu gdje je navedeno da se "u takvim slučajevima nit suče među prstima", a u Prekopakri je navedeno da *kučine* suču među prstima.

Posao pređenja u svim su lokalitetima izvodile samo žene. U Prekopakri je navedeno da je to "potpuno ženski posao". U Kozaricama je zapisano da žene predu u "kišne dane kad ne rade u polju ili na paši". U Brezovcu se posao pređenja smatrao potpuno ženskim poslom i muškarci nikada nisu upotrebljavali

preslice, a lični su odgovori zabilježeni u Novom Grbovcu i Gornjoj Šumetlici.

Prelo se “obično stojeći” u Gredanima, “stojeći ili sjedeći, hodajući na paši, a sjedeći u kući (na stolici ili klupici) u Gornjim Bogičevcima, Košutarici, Novom Grabovcu i Kraljevoj Velikoj, G. Šumetlici i Badljevini. Sjedeći na klupici ili stolici prelo se u Borovcu, Brezovcu, Starom Grabovcu, Kozarici i Kukunjevcu. Samo sjedeći na stolici jer se prelo uz kolovrat prelo se u Prekopakri i Gornjem Uljaniku.

Pri predenju predivo se provlačilo kroz usta u Gornjim Bogičevcima i Prekopakri zbog toga “da se bolje suče”, u Košutarici, Starom Grabovcu, Kozarici, Novom Grabovcu: “da se bolje frče”. U Gornjoj je Šumetlici naveden podatak da se “predivo kvasi slinom da bi bilo jače”. U Upitnici za Brezovac nije naveden razlog zašto se predivo provlači kroz usta.

Povjesmo se pri predenju drži u lijevoj ruci u Gredanima, a u Gornjim Bogičevcima, Borovcu, Novom Grabovcu i Prekopakri privezano na preslicu.

Iz Upitnica je razvidno da su se uglavnom upotrebljavale preslice kopljastoga tipa koje imaju pri vrhu suženu lopaticu (sl. 25) i to bez ukrasa ili malo ukrašene: Košutarica, Kraljeva Velika, Badljevina, Gornji Uljanik. U Gornjoj su Šumetlici bile u uporabi dvije vrste preslica: starijom označavaju preslicu kopljastoga tipa koja pri vrhu ima suženu lopaticu čija je površina ukrašena (sl. 25) i “jednostavniju” kopljastu preslicu bez ukrasa za koju je navedeno da se “i danas upotrebljava” (sl. 28). U Gredanima je zapisano da su u uporabi preslice kopljastoga tipa i to one prikazane na sl. 26 i 32 u Upitnici, a navedeno je da su te “današnje preslice puno jednostavnije i bez rezbarija”. Kao stariju vrstu preslica koju su upotrebljavali “nekad davno” spominju preslice prikazane na sl. 42, 44 i 45. Radi se o tzv. buzdovanskim preslicama načinjenim od nekoliko ogranaka svezanih na vrhu ili razrezane i raširene trske ili drveta. U Gornjim Bogičevcima bile su u uporabi ukrašene kopljaste preslice kao one na sl. 26 i 27. A zabilježeno je da se na kolovrat stavljala preslica koju opisuju kao “obično rašljasto drveće” (sl. 20). U Borovcu su kao i u G. Bogičevcima bile u uporabi iste kopljaste ukrašene preslice. U Brezovcu je bila u uporabi križna preslica s jednom poprečnom letvicom (sl. 8) te preslica s “posebnom stožastom glavom, kuželj na štapu” (sl. 18). U Kozaricama je bilo u uporabi više vrsta preslica, različite vrste kopljastih ukrašenih preslica (sl. 25, 26 i 27), a za predenje uz pomoć kolovrata koristili su jednostavnije rašljaste preslice - “roglice bez ukrasa” (sl. 20, 21). Prema crtežu u Upitnici za Kukunjevac može se zaključiti da su upotrebljavali rašljastu preslicu. U Prekopakri se upotrebljavala stožasta preslica s postoljem, zatim različite kopljaste preslice s ukrasima te drvene ili preslice od trske s jabučastm proširenjem. U Novom su Grabovcu upotrebljavali jednostavne kopljaste preslice.

U selu Borovac kazivači su istakli da postoje razlike u izgledu preslica između hrvatskoga i srpskoga stanovništva. Hrvatsko je stanovništvo koristilo kopljaste preslice, a srpsko "oblika lopatice, gore ravno odrezanu", a prepoznaju taj tip kao onaj prikazan na crtežu 37.

Tek je u nekoliko Upitnica zabilježen odgovor kako nazivaju preslice: naziv preslica koristi se u Novom Grabovcu i Kukunjevcu, a prela u Košutarici. U selima Gređani, Novi Grabovac i Gornja Šumetlica navedeno je da ne postoje zasebni nazivi za drške na preslicama.

U selima Gređani, G. Bogićevci, Borovac, Brezovac, Košutarica, S. Grabovac, N. Grabovac, Kraljeva Velika, G. Šumetlica, Kukunjevac, Badljevinina i G. Uljanik zabilježen je podatak da nema razlika među preslicama s obzirom na sirovinu na kojoj se prede.

Preslica se prilikom pređenja drži zatakuta za pojas i to s lijeve strane u Gređanima, G. Bogićevcima, Borovcu, Brezovcu, Košutarici, S. Grabovcu, N. Grabovcu, Kraljevoj Velikoj, G. Šumetlici, Kukunjevcu, Badljevinu, G. Uljaniku. U Starom je Grabovcu zabilježeno da se pri pređenju drži zatakuta u kružnu podlogu te da se može pričvrstiti u stolčić, odnosno klupu. Iste se preslice kao za ručno pređenje koriste i za pređenje uz pomoć kolovrata u Gređanima, Kozaricama, N. Grabovcu i Badljevinu.

Kudjelja se privezuje na preslicu uzicom, špagom ili pletenim trakom u Gređanima, G. Bogićevcima, Borovcu, Brezovcu; špagom u Košutarici, S. Grabovcu, Kozarici, N. Grabovcu, Kraljevoj Velikoj, G. Šumetlici, Prekopakri, Badljevinu i G. Uljaniku, a komadićima vune u Kukunjevcu. Za razliku od kudjelje povjesmo se namata oko preslice u Brezovcu i G. Šumetlici.

Ukrašavanje. U Gređanima i Brezovcu nisu ukrašavali prelice, a u G. Bogićevcima je navedeno da nisu ukrašavali rašljaste preslice. U Kukunjevcu ističu da su ukrašavali preslice samo sa strane s "tri zareza". U Gornjim Bogićevcima i N. Grabovcu spomenuto je ukrašavanje viticama i plitkim reljefom, a u Borovcu plitkim reljefom ili izrezivanjem (na proboj), zarezivanjem u Košutarici. Preslice su Starom Grabovcu ukrašavali urezivanjem i izrezivanjem, a urezivanjem u Kraljevoj Velikoj. U Kozaricama su preslice ukrašavane izdublivanjem, izrezivanjem, uglatim ukrasima i krugovima. U G. Šumetlici preslice ukrašavaju plitko urezanim šarama, a navodi se da su novije preslice bile bez ukrasa. U Badljevinu se spominju krugovi, vitice i plitki urezi. U Kukunjevcu je zabilježeno da su preslice ukrašavali različitim komadićima vune, a u Gornjem Uljaniku motivi na preslicama bili su rezbareni, spominju se kružići.

Izrada preslica. Preslice su izrađivali kod kuće u Gređanima, u G. Bogićevcima je zapisano da su seljaci izrađivali svojim ženama, u Košutarici,

Kozaricama i Kraljevoj Velikoj spominju da muž izrađuje preslicu ženi, a u G. Šumetlici, Kukunjevcu i G. Uljaniku sami seljaci kod kuće i to od topole. U Borovcu i Brezovcu preslice su izrađivali od orahovine. U Starom je Grabovcu zabilježeno: “obično dečko napravi curi od javorovog i lipovog materijala”. Osim što su preslice izrađivali sami kod kuće, preslice su i kupovali. U Gredanima je zabilježeno da su preslice kupovali na sajmu u Bosni, u Kozaricama i Borovcu se također preslice kupovalo na sajmu, dok se u Novom Grabovcu spominje da su ih kupovali “gotove u gradu”, a u Badljevinu samo da su ih kupovali gotove.

Starost oblika preslica. U Gredanima su kazivači naveli da je stariji oblik preslica jabučastog tipa, onaj s nekoliko ogranaka privezanih na vrhu ili razrezana i raširena trska ili drvo. U Gornjim Bogičevcima Brezovcu i Košutarici navedeno je da su sve preslice iste i da ne znaju razliku. U Kraljevoj Velikoj, Starom Grabovcu, Kozarici, Novom Grabovcu i Gornjoj Šumetlici kazivači su naveli da je stariji tip preslice ukrašen, a noviji neukrašen. U Kukunjevcu, Badljevinu i Uljaniku navedeno je da nema razlika među preslicama.

Vretena. U Brezovcu i Prekopakri je zapisano da su vretena izrađivali *Cigani* i da su ih prodavali na sajmovima. U Gredanima, G. Bogičevcima i Košutarici sva su vretena ista, u Borovcu i Kozarici koristili su jednu vrstu vretena. Izgled vretena je različito opisan: u Gredanima dugo je od 25 do 30 cm, bez ukrasa na donjem kraju sa stožastim zadebljanjem (sl. 50); u Gornjim Bogičevcima su slična sa stožastim zadebljanjem (sl. 50, 51), a slična su bila i u Kozaricama s tim da je navedeno da su na donjem kraju “odebljana ili imaju kolut s donje strane da se bolje okreće). U Badljevinu su koristili slična vretena kao u Kozaricama duljine do 30 cm (sl. 51 i 53). U Kukunjevcu su vretena bila duga oko 20 cm i bez ukrasa, u donjoj trećini malo zadebljana (sl. 48). U Prekopakri je duljina vretena bila oko 50 cm, a navedeno je da su imali i posebna vretena za potku duga 30 cm. U Novom je Grabovcu vreteno bilo dugo oko 25 cm, a prepoznaju ga kao ono prikazano na sl. 52 s proširenjima na obje strane. U Starom Grabovcu i Kraljevoj Velikoj vreteno je bilo dugo 30 do 35 cm, okruglo, u donjoj trećini zadebljano (sl. 49). U Gornjoj Šumetlici pamte da se vreteno izrađivalo na strugu, da je bilo duljine od 35 do 40 cm i da je slično onome u Upitnici pod brojem 50, tj. sa zadebljanjem u donjoj trećini. U Gornjem Uljaniku vreteno je bilo duljine 30 cm s drukčijim proširenjima s obje strane. U Košutarici je vreteno duljine dugo oko 30 cm, a upotrebljavane su dvije vrste, ono sa zadebljanjem u donjoj trećini i vreteno sa stalnim kolutom s donje strane. U Novom Grabovcu vreteno nema kotur. U Brezovcu i Prekopakri bila je u uporabi posebna vrsta vretena za potku duljine 30 cm. U Gornjoj Šumetlici su za prepredanje dviju gotovih niti u jednu, i to za upredanje lana,

konoplje i pamuka koristili drugu vrstu vretena zvanu *druga*. Da se vreteno bolje vrti u Gornjim Bogićevcima i u Starom Grabovcu naticali su komad krumpira. Ispređena nit odmah se namotava na vreteno u Gređanima, G. Bogićevcima, Borovcu, Brezovcu, Košutarici, S. Grabovcu, Kozaricama, N. Grabovcu, K. Velikoj, G. Šumetlici, Prekopakri, Kukunjevcu, Badljevini i G. Uljaniku. S obzirom na vrstu pređe vreteno se drži isto pri pređenju u Gređanima, N. Grabovcu (isto za osnovu i potku). Vreteno se pokreće desnom rukom, a predivo se izvlači lijevom u Gređanima, Brezovcu, Košutarici, Prekopakri i Badljevini. U Borovcu je zabilježeno da se vreteno pokreće lijevom rukom, a predivo se izvlači desnom. Vreteno se pri pređenju okreće s desna u lijevo u Borovcu i Kukunjevcu, a s lijeve u desnu stranu u Brezovcu, Starom Grabovcu, Novom Grabovcu, Kraljevoj Velikoj, Prekopakri, Badljevini i Gornjem Uljaniku. U Gornjoj je Šumetlici zabilježeno da se vreteno uvijek okreće “s lijeva na desno - sa suncem”. U Gornjim Bogićevcima kazivači su odgovorili da “nije određeno” kako se vreteno okreće. U Kozaricama su kazivači odgovorili da se “vreteno okreće protivno smjeru sunca”, ali da smjer okretanja vretena ovisi o tome je li prelja ljevak ili dešnjak. Vreteno se pri pređenju drži “uvijek uspravno prema dolje” u Gornjim Bogićevcima, Borovcu, Košutarici, Kozaricama i Kraljevoj Velikoj. U Starom su Grabovcu kazivači odgovorili da se vreteno drži “vodoravno jednako”, a u Novom Grabovcu i G. Šumetlici da se pređe “uvijek na isti način” bez obzira o kojoj se vrsti pređe radi.

Kolovrat. Osim s preslicom i vretenom pređenje se izvodilo i uz pomoć kolovrata. Na upit od kada se pređe na kolovrat odgovori su bili različiti, uglavnom neprecizni. U Gređanima, Brezovcu, Novom Grabovcu, Prekopakri i Badljevini kazivači nisu znali odgovoriti od kada se upotrebljava kolovrat; u Bogićevcima i Borovcu odgovoreno je da se kolovrat upotrebljava “od ranije”. U Košutaricama se kolovrat počeo upotrebljavati “poslije rata” (nije navedeno kojeg - vjerojatno Prvog svj. rata), a u Starom Grabovcu je navedeno da se upotrebljava “puno godina, ne pamti se”. U Kozaricama pak upotrebljavaju kolovrat “otkad pamte”. U Kraljevoj Velikoj kazivači su naveli da se kolovrat počeo upotrebljavati “prije trideset godina”, vjerojatno tridesetih godina 20. stoljeća. U Gornjoj Šumetlici naveden je precizniji podatak: kolovrat su počeli upotrebljavati oko 1935., a ranije su preli preslicom. U Gornjem Uljaniku kazivači su odgovorili da se nikada nije prelo na kolovrat. Kolovrat se pokreće nogom u gotovo svim lokalitetima: Gređani, Gornji Bogićevci, Borovac, Košutarica, Stari Grabovac, Kozarica, Novi Grabovac, Gornja Šumetlica, Prekopakra, Kukunjevac, Badljevina. U N. Grabovcu, Kraljevoj Velikoj i G. Šumetlici kazivači određuju da se radi o kolovratu prikazanom na sl. 57 - kolovratu na koji se postavlja preslica s predom, a u Prekopakri, G. Bogićevcima,

Starom Grabovcu i Kukunjevcu na kolovrat kao na sl. 58 - kolovrat na koji se ispređena nit namotava na umetnutu špulu. Jedino je u Novom Grabovcu zabilježeno da se kolovrat pokreće rukom i da se zove *čekrg* (sl. 56). Prevladava naziv *kolovrat*, jedino su u Gredanima, Brezovcu i Prekopakri navedena dva naziva: *kolovrat* i *čekrk*. U Gornjim su Bogičevcima kazivači naveli i nazive za dijelove kolovrata: *špula*, *pera*, *kolo*, *pedala*. U Borovcu zabilježeni su nazivi za dijelove: *špula*, *perutke*, *noge*, *pedala*, *točak*; u Starom Grabovcu: *točak*, *stalak*, *pernice*; u Kraljevoj Velikoj: *kolo*, *vreten*, *podloga*, *daščica*; u Gornjoj Šumetlici: *daska*, *točak*, *špaga*, *špulja*, *preslica*; u Kukunjevcu: *vreteno*, *špula*, *kotač*.

Sprave za namotavanje niti i snovanje. Nakon predenja nit se premotava na posebnoj spravi zvanoj *rašak* u Borovcu, G. Bogičevcima, Brezovcu, Košutarici, S. Grabovcu, N. Grabovcu, Kraljevoj Velikoj, Prekopakri, Kukunjevcu i Badljevini. U N. Grabovcu, G. Šumetlici i G. Uljaniku zabilježen je i naziv *motovilo*. U Starom Grabovcu *rašak* je štap ili letva s rašljama na jednom i letvicom na drugom kraju. U Borovcu, G. Bogičevcima, Brezovcu i G. Uljaniku *rašak* je dugačak 50-ak cm. U Košutarici duljine je oko 150 cm, a u Badljevini i Kraljevoj Velikoj oko 120 cm. U Novom je Grabovcu duljina *raška* oko 1 m. U svim lokalitetima pri radu se *motovilo* "drži koso položeno u lijevoj ruci, a desnom se namotava nit, redom", onako kako je prikazano na crtežu br. 3 u Upitnici. Postupak zovu *motanje* u G. Šumetlici i Badljevini, a u G. Uljaniku kažu: *mota se*. Namotano predivo u Borovcu i Gornjim Bogičevcima zovu *rašci*; *pasmo* u Brezovcu, Prekopakri, Badljevini, Prekopakri i Kukunjevcu; *motovlo* u Košutarici, *predenak* u Kozaricama, *predeno* u Kraljevoj Velikoj, *polumotak* u Novom Grabovcu, a *kanura* u G. Šumetlici. Sprava kojom se manataju niti iz pasma u klupka naziva se u Borovcu, G. Bogičevcima, Kozarici, Kraljevoj Velikoj i Badljevini *vitlo*, *vito*, *vitlić* u Košutarici, a *srdaljak* ili *vitlo* u Kukunjevcu. U Starom Grabovcu, G. Šumetlici i G. Uljaniku *vitlić*, a u N. Grabovcu *viklić*. Postupak namotavanja niti s vitlića na cijevi naziva se *motanje* u Kozaricama, a u Brezovcu kažu *mota se*. U Brezovcu je zabilježeno da kažu *suče se* ili *namata*, a u Brezovcu *mota se*; *motanje* u Kozaricama, a *suče se* u Prekopakri. Vitlo je u većini lokaliteta Borovac, G. Bogičevci, Kozarica, N. Grabovac, Kraljeva Velika, G. Šumetlica, Kukunjevac, G. Uljanik) istoga izgleda: na osovinu nasadene dvije ukrštene letve s umetnutim klinovima na krajevima. U Košutarici su ukrštene letve usađene u osovinu, a osovinu u križ. U Starom Grabovcu upotrebljavalo se vitlo s dva pokretna valjka usađena u okvir (sl. 7). Za namatanje niti na cijevi koristili su spravu za namatanje koja se u Borovcu zove *sukalo*, u Kraljevoj Velikoj *sukač* (dijelovi: *kotač*, *ručka* i *šipka*), u G. Bogičevcima *sukalo*. Istu spravu u N. Grabovcu zovu *čegrg*, a u Košutarici i Starom Grabovcu *čekrk*. U G. Šumetlici upotrebljavaju oba naziva:

sukalo, odnosno čekrk, a razlikuju nazive za pojedine dijelove te sprave: šipka, ručica, postolje, kotač. U Borovcu i G. Bogičevcima sukalo se pokreće rukom, a radi se o jednostanoj napravi kao ona prikazana na sl. 9. U Košutarici, G. Šumetlici i Prekopakri sukalo je poput onoga na sl. 11, a u Starom Grabovcu su imali dvije vrste sukala (kao ona na sl. 10 i 11).

Osnova se priprema u gotovo svim lokalitetima pomoću snovače, posebne naprave koja se može okretati (sl. 12). Jedino je u Košutarici zabilježeno da se snovalo na spravi načinjenoj od posebnog okvira s klinovima. U G. Šumetlici zabilježeno: "Nekada se snovalo: na kolčićima zabitim u zemlju (prema sl. 14) na dvorištu." Postupak nazivaju u Kraljevoj Velikoj i Prekopakri *snovanje*, u G. Šumetlici je zabilježeno: *snulo se, snovanje*, a u G. Uljaniku kažu "osniva se na snovači". Pređa za snovanje je namotana u klupka koja se stavljaju u posude (Borovac, G. Bogičevci, Kozarica), zatim u rešeto (Stari Grabovac), u sito koje se pregradi daščicama (Kozarica), a klupka stavljaju i u košaru (Badljevina, G. Uljanik). U Novom Grabovcu je zabilježeno da se "klupka stavljaju u jame iskopane u zemlji". Osnova može biti namotana i na drvene kaleme zvane *mosuri*: mosuri mogu stajati u drvenom okviru (Kraljeva Velika - poput ljestvi, sl. 15), u posebnom okviru načinjenom od rašljastih grana (Borovac, sl. 16). U Brezovcu se osnova također namatala na mosure, obično ih je bilo dvadeset do trideset na jednom stalku). U Košutarici i Prekopakri samo je zabilježeno da se osnova namatala na mosure. Pri snovanju se niti drže prstima u svim spominjanim lokalitetima, osim u Starom Grabovcu gdje se koristila daščica s rupicama. Ukrštanje niti da se one mogu podijeliti na parne i neparne u G. Bogičevcima, Košutarici, G. Šumetlici i G. Uljaniku zove se *čin*, a u Kraljevoj Velikoj *prebiranje*, u Borovcu je navedeno da nema poseban naziv. Niti se ukrštaju oko *klinova* u Kraljevoj Velikoj, G. Šumetlici i G. Uljaniku. Niti se broje na *pasmo* koje ima 6 do 8 niti (Borovac, Kozarica), pasmo u G. Bogičevcima broji 8 niti, a u Kraljevoj Velikoj 12. Niti se broje na *pasmo* u Novom Grabovcu, Prekopakri, G. Uljaniku i Badljevini. U G. Šumetlici broje na čisanice, a pasmo ima 9 čisanica. Osnovanu pređu u Borovcu zovu *osnutak* ili *tara*, u Novom Grabovcu, Badljevini i G. Uljaniku *tara*; u G. Bogičevcima, Košutarici, Starom Grabovcu, Kozarici, K. Velikoj i G. Šumetlici *osnutak*. Osnutak se navija na vratilo na samom tkalačkom stanu (Borovac, G. Bogičevci, Košutarica, Stari Grabovac, Kozarica, Novi Grabovac, K. velika, Badljevina, G. Uljanik). Jedino je u Gornjoj Šumetlici zabilježeno da se osnova "danas" navija na stanu, a nekada: "ranije se vratilo stavljalo na sokl, negdje napolju i onda navijao osnutak".

Tkalački stan. U ovom dijelu Slavonije nije bio u uporabi stan s okomitom osnovom, a nisu zabilježene niti sprave za tkanje trakova. U uporabi je bio stan

s vodoravnom osnovom. Naziv za horizontalni tkalački stan je u G. Bogićevcima, Borovcu, Košutarici, Starom Grabovcu i Kozaricama *stan*, a u Kraljevoj Velikoj i Prekopakri *tkalački stan*. U Brezovcu se naziva *natra*, a u Novom Grabovcu, G. Šumetlici, Kukunjevcu, Badljevini i G. Uljaniku *tara*. Tkaju žene za koje je uobičajen naziv *tkalja*. One tkaju samo za sebe u većini lokaliteta (G. Bogićevci, Borovac, Brezovac, S. Grabovac, Kozarice, Kraljeva Velika, G. Šumetlica, Kukunjevac, Prekopakra). U Košutarici, N. Grabovcu i Badljevini žene tkaju za sebe i za druge za plaću, a u Gornjem Uljaniku žene su prvo tkale za sebe, a kasnije i za druge. Nazivi za pojedine dijelove tkalačkoga stana još su bili poznati kazivačima. Kazivači u G. Bogićevcima, Košutarici, Brezovcu, Borovcu, G. Šumetlici i G. Uljaniku prepoznaju kao stan predmet prikazan na sl. 1 u Upitnici. Radi se o tkalačkom stanu kojemu se osnovna konstrukcija sastoji od okvira s gredama iste duljine i s klupicom pričvršćenom za stan. Kod ove vrste stana prednje vratilo na samom prednjem kraju stana. U Starom Grabovcu i Kraljevoj Velikoj osim takvoga stana korišten je i stan kojemu su gornje grede okvira kraće od donjih, a otkano platno se namotava na vratilo smješteno odozdol gotovo prema sredini stana (sl. 4). Samo takav stan zabilježen je u N. Grabovcu i Badljevini. Tkalja pri tkanju sjedi na klupici ili stolici u G. Bogićevcima, na stolici u Brezovcu. U Borovcu, Košutarici i Kozaricama tkalja sjedi na sjedalici - daski, pričvršćenoj na stativi. Tkalja pri tkanju sjedi na stolici u S. Grabovcu, K. Velikoj, G. Šumetlici, Prekopakri; na stoličici u Gornjem Uljaniku; na posebnoj klupici u N. Grabovcu i Badljevini. Brda su kupovali na sajmu (G. Bogićevci, N. Grabovac), a u Borovcu brda su nabavljali na sajmu, ali je i poneki seoski majstor znao napraviti brda. U Brezovcu i Prekopakri je brda izrađivao *majstor brdar*. Brda su u Košutarici kupovali od putujućih prodavača iz Bosne, u Starom Grabovcu od putujućih prodavača ili u trgovini. U Šumetlici, Kukunjevcu i G. Uljaniku brda su izrađivali majstori u selu, a u Kraljevoj Velikoj i Badljevini pamte tek da su se brda kupovala. Potka se provlači uz pomoć *čunka* (G. Bogićevci, Borovac, Košutarica, S. Grabovac, Kozarica, N. Grabovac, G. Šumetlica, Kukunjevac, Badljevina); u Kraljevoj Velikoj zabilježen je naziv *čunjak*, a u Prekopakri *prtkivač*. Potka je namotana na *cijev od trske* (G. Bogićevci, Borovac, Kozarica), na *običan komad drveta* (Košutarica), na *civ od bazge* (S. Grabovac), *cijev od bazge* (Prekopakra), na *cijev od trske - zovke* (G. Uljanik); na *cev* (K. Velika) ili *cijev* (Badljevina). Stanove su izrađivali: sami seljaci (Bogićevci), sami seljaci ili su kupovali na sajmu (Borovac), posebni majstori (Brezovac), tesar (Košutarica), kolari, majstori (S. Grabovac), majstori (Prekopakra), seoski majstori (Kozarica, G. Šumetlica). U Kraljevoj Velikoj je zapisan sljedeći odgovor: "Stanove izrađuju muževi i svaka je žena imala svoj." U Novom Grabovcu stanove su kupovali

“gotove kod majstora u gradu”. U Gornjem Uljaniku je zapamćeno da su stanove izrađivali majstori izvan sela - u Daruvaru, Kutini. U Brezovcu, Košutarici i Prekopakri svaka žena nije imala svoj stan nego ih je po nekoliko tkalo na istom, a u ostalim lokalitetima svaka je žena imala svoj stan. U G. Šumetlici je “svaka kuća imala svoj stan.”

Vjerovanje uz krajeve niti koji se nisu mogle dotkati zabilježeno je jedino u Košutarici: “Postoji vjerovanje da se kod odrezivanja krajeva tkanina (ureznici) muškarci i djeca ne smiju biti prisutni. Vjeruje se da bi to muškarcima smetalo u ratu.”

93. VRSTE PLATNA I SUKNA, NAČINI TKANJA, ČILIMI I SLIČNO

Platna kod kojih je osnova i potka od istoga materijala. U G. Bogičevcima, Borovcu postoji *laneno* i *konopljino* platno kojem je i osnova i potka od istoga materijala. U Novom Grabovcu i Košutarici osim lanenog platna, izrađivali su i pamučno platno (osnova i potka pamučne). U Košutarici pamučno platno zovu *žutica* i *bijelo platno*. Naziv *žutica* trebalo bi provjeriti jer se obično primjenjuje na kupovno pamučno platno. U Brezovcu razlikuju *laneno*, *pamučno*, *konopljino*, *ketenovo* i *vuneno* tkanje. U Kozaricama čista su platna rjeđa od miješanih, izrađivana su lanena i konopljina platna. U Prekopakri razlikuju laneno platno od kojega su izrađivali vreće, plahte, košulje, gaće i dr., pamučno platno koje je služilo za izradu istih, samo finijih predmeta i konopljino platno.

Miješana platna. U G. Bogičevcima: pređa po pamuku - lan je osnova, a potka pamuk te miješano lan i konoplja - konoplja je osnova, a lan potka. Borovac: konoplja osnova, lan potka (nema naziva), lan ili konoplja osnova, a pamuk ili vuna potka. U Brezovcu izrađuju *raševinu* - vuna i lan ili konoplja i pamuk. U Kozaricama se češće tkalo pređu po pamuku: osnova lan ili konoplja, a pamuk potka; moglo se miješati lan i konoplju tako da je konoplja osnova, a lan potka. U Kraljevoj Velikoj miješano platno zovu *pređice*: potka je pamučna, a osnova lanena. U Novom Grabovcu izrađuju i miješana platna koja nemaju posebni naziv i to: osnova lan - potka pamučna, osnova pamuk - potka vunena. U Košutarici znaju za miješana platna od lana i konoplje te od lana ili konoplje i pamuka, no ne sjećaju se posebnih naziva za takva platna, a ne znaju od čega je osnova, a od čega potka. U Prekopakri izrađuju i *miješana* platna: lan i konoplja, lan i pamuk, pamuk i konoplja.

Tkanine od grubljih otpadaka. Borovac - od kućina tkaju *asure* - prostirke za pod; u Kozaricama *asure*. U Brezovcu od kućina tkaju ponjave. Od grubljih

vlakana u Kraljevoj Velikoj tkaju ponjave za konje i vreće. U Novom Grabovcu od grubljih vlakana tkaju vreće. U Košutarici se od kučina tkaju *guberi*. Od kučina i pređe tka se *prosto* platno od kojeg izrađuju pokrivače i *čebad*.

Domaće sukno. U Brezovcu domaće sukno nazivaju *aba*. U Kraljevoj Velikoj i Košutarici nije bilo domaćega sukna.

Uporaba nićanica. U dva i četiri nita - dvocipno i četverocipno: G. Bogićevci, Borovac, Brezovac, Kozarice, Prekopakra. U Brezovcu u četiri niti tkaju vunena tkanja. Tkanje u dva nita zabilježeno je u Kraljevoj Velikoj. U Novom Grabovcu vunena i platnena tkanja se tkaju u dva i četiri nita. Platnena se tkanja tkaju u Košutarici na dvije i četiri nićanice.

Uporaba podnošnjaka. U G. Bogićevcima, Borovcu, Brezovcu, Košutarici, Prekopakri za tkanje u dva nita koriste dva podnošnjaka, a za tkanje u četiri nita, četiri podnošnjaka. Ne poznaju tkanja s većim brojem nićanica.

Jednobojno ukrasno tkanje. U G. Bogićevcima, Borovcu, Košutarici jednobojna ukrasna tkanja tkaju pomoću dvije nićanice i to "da su niti osnove rijetke i debele, a potka tanja i gusto zbita". U Kozaricama samo u dva nita.

Dobivanje ukrasa u tkanju debljim i obojenim nitima. U G. Bogićevcima dobiva se na više načina: *pretkivanjem* - prebacivanjem obojene potke cijelom širinom osnove da nastanu pruge, *prebor* - provlačenjem čunka s potkom između niti osnove koje se prebiru prstima te *klječanjem*. U Borovcu ukras dobivaju *pretkivanjem*, *provlačenjem* čunka između niti osnove - *čunkanjem* i *klječanjem*. U Kozaricama ukras se dobiva *pretkivanjem*, *preborom* (provlačenjem čunka s potkom između niti osnove koje se prebiru prstima), *klječanjem*. Naziv *klječanje* nije potvrđen mojim terenskim istraživanjem. U Kraljevoj Velikoj ukras se dobiva *pretkivanjem* potke u boji i upletanjem prstima kraćih niti potke (naziv nije zabilježen). U Novom Grabovcu ukras u tkanju dobiva se *pretkivanjem* cijelom širinom, tako nastanu pruge. U Košutarici se deblja i obojena nit provlači čunkom između niti osnove koje se prebiru prstima.

U Kraljevoj Velikoj je poznato tkanje kojim se petlje osnove izvlače između osnove preko štapa; naziva se *napuštanje*. U Košutarici se tkanje kod kojega se petlje osnove izvlače između osnove, a preko štapa zove *prebiranje*. (Podatak treba provjeriti, vjerojatno se radi o krivom razumijevanju pitanja.)

Složeni načini tkanja u kojima se spaja nekoliko tehnika. U Košutarici se spajaju tkanje u četiri nita i *prebor* ili u četiri nita s dvije osnove i *preborom*.

Uporaba pojedinih vrsta tkanina. U G. Bogićevcima se platno u vrijeme ispunjavanja Upitnica kupovalo, a pamti se da se laneno platno u dva nita

koristilo za posteljину i košulje, a miješano tkanje (pređa - lan ili konoplja po pamuku), tkanje u četiri nita za muške hlače i ženske pregače. U Borovcu su u vrijeme ispunjavanja Upitnice domaća tkanja u četiri nita koristili za plahte i pokrivače (nekada za muške hlače i ženske pregače), a platno u dva nita za kuhinjske krpe, ručnike i stolnjake (nekada za muške i ženske košulje). U Kozaricama se u vrijeme ispitivanja domaće platno nije tkalo, ali se koristilo za posteljину, no zapisano je sjećanje da je "nekad gotovo sve bilo od domaćeg platna. Od platna u dva nita muške košulje, ženske košulje, plahte. Od tkanja u četiri nita muške gaće, pregače, asure." Laneno platno otkano u dva nita upotrebljavalo se u Kraljevoj Velikoj za posteljину i košulje. U Novom Grabovcu lanena platna u dva ili četiri nita upotrebljavaju se za izradu posteljine, košulja, suknji, hlača i rubaca; vunena tkanja u dva i četiri nita upotrebljavaju za izradu ženskih pregača i muških hlača. U Košutarici su obično laneno platno u dva nita upotrebljavali za stolnjake, *plahte* i *peškire*.

Vunena tkanja. U Borovcu su od vune tkali torbe i pojase. U Novom Grabovcu izrađuju vunene prostirke i prekrivače. U Košutarici se ne tka vuna.

Širina pojedinih vrsta tkanja i način čuvanja. U G. Bogićevcima je širina tkanja oko 60 cm. U Borovcu je zabilježeno da širina tkanja nije ničim određena te da se platno čuva presloženo u ormarima. U Kozaricama i Kraljevoj Velikoj je širina platna oko 60 cm, a čuvaju ga u *trubama*. Širina pojedinih vrsta tkanja u Košutarici je različita, navedena je širina oko 80 cm.

Pokrivači i ćilimi. U Borovcu su tkali *asure* od konopljinih kučina (tkaju ih žene, a služe za sušenje graha ili kao zamjena za ćilim). U Kozaricama "od konoplje i otpadaka te grubljih vlakana tkaju asure". Prostirke za pod tkane u četiri nita, asure, tkaju žene, a mogu poslužiti za sušenje graha ili kao prostirke za pod. Zabilježeno je da su "nekad tkali ćilime (čupavce) no danas ih kupuju u gradu ili na sajmu". U Kraljevoj Velikoj izrađivali su ponjave (za pokrivanje) i koperte (za prekrivanje kreveta) od lanenog tkanja. U Novom Grabovcu vunanim *ćilimima* prekrivaju podove. Tkani su u dva nita i sastavljeni od dvije pole, a ukrašeni raznobojnim cvjetnim ukrasom. Osim ćilima koristili su *ponjave* za prekrivanje kreveta otkane u dva nita, a sastavljene od tri pole. Ponjave su načinjene od vune i pamuka. *Šarenice* služe za pokrivanje kreveta, izrađene su tehnikom klječanja, sastavljene su od dvije pole s cvjetnim ukrasom. Izrađene su od vune.

Što se tka na isti način kao ćilimi. Na isti nači kao ćilimi u Kozaricama su tkali pregače. U Novom su Grabovcu na isti način kao ćilime tkali pregače.

VJEROVANJA VEZANA UZ UZGOJ I OBRADU TEKSTILNIH BILJAKA I TKANJE

Kažu da je najveća grijota ukrasti lan...

Jel kažu da je to najveći posao i u najvećoj sezoni.

Sveti Linarto - nemoj tkati; Sveti Ivan Zlatousti - nemoj presti; Na vrtačicu - vrtaču srijedu - nemoj presti...!

Na Badnjak su stare žene u Bogićevcima, bake naših kazivačica, slagale slamu u križ na stolu, preko križa stavljale vijenac žetvenog klasja i preko svega stavljale stoljnjak. Iza večere govorilo se: "Idemo vidit koliki će biti lan!" Žene su izvlačile slamu ispod stoljnjaka da bi vidjele kakav će biti lan iduće godine. Nije se tkalo na sv. Antuna Pustinjaka, 17. siječnja, te nedjeljama, zapovijedanim blagdanima i u pokladne dane.

Za vrijeme Poklada kuće po Bogićevcima su obilazile *mačkare*, maskirane djevojčice, hvatale se u kolo i plesale. Jedna se kazivačica sjeća da je u jednoj kući starija žena rekla: "Curice, visoko dižite noge da bude veći lan!" Sjećaju se da utorkom, treći dan Poklada, selo obilaze djeca i pozdravljaju: "Faljen Isus i Marija! Dajte jajce za rezance!" Tada se govorilo: "Plešite, skačite da lan bude velik!"

U Rajiću se sjećaju da se pri početku svakoga posla u svezi s tkanjem, npr. kod snovanja, navijanja govorilo: "Bože pomози!" Rajićani pamte, ali ne znaju zašto je svakodnevno nakon završetka tkanja, a naročito kad se platno dotka, trebalo počistiti ispod stana. Skupljeno smeće trebalo je baciti u peć.

Nakon što je tkalja otkala svo tkanje u Bogićevcima je bio običaj da se toga dana ispeče *pita u kvas* nadjevna sirom, jabukama, makom ili orasima. Toga su dana dolazile žene iz sela, susjede, rođakinje, svekrve vidjeti tkanje. Tkalje su ih pozivale riječima: "Danas ću dotkat, dođi mi!"

U Brestači ima puno doseljenika iz kraja oko Bosiljeva, pa je i dio Brestače iza Prvoga svjetskoga rata bio nazvan Bosiljevački kraj. Jedna kazivačica spominje da se njezina svekrva doselila u Brestaču iz okoline Bosiljeva. Pamti neke običaje kojih se ona pridržavala: "Kad se navilo na stan onda je otvorila širom vrata i digla jednu nogu u zrak da bolje zijeva." Pamti se također da žene nisu: subotom navijale, na manji svetak nisu tkali, na sv. Antuna, Blaževo, Svijećnicu, "na Poklade bio ljudi dan - nije se ni prelo ni tkalo". Ne smije se šivati na Poklade, "zašit će se kokošima guzice." Kazivačice su navele i uzrečicu: "Da je tkati ko po brdu zjati, sve bi žene bile odjevene."

U Kozaricama je bio običaj da žena koja drži stražnje vratilo pri navijanju digne osnovu što više u zrak i pri tome kaže: "Ovoliki zijev!" sa željom da se lako tka, da čunak lakše ide kroz zijev.

U Bogićevcima pričaju priču o ženama u velikoj zadržnoj obitelji koje su prele u mraku zbog štednje. Gazdarica je jedina mogla ići u podrum pa im je donijela rakiju koju su one uz rad pijuckale *dodajući bocu jedna drugoj uz tiho gurkanje i poticanje... hm, pa se pomalo i napile*. Kad je jedan od muških članova obitelji osjetio miris rakije sjeo je među njih pa se i on napio.

PLATNO I TEKSTILNI PREDMETI U OBIČAJIMA

U Gornjim Bogićevcima razlikuju *miraz* otpremninu koju pripremaju djevojčini roditelji, a satoji se od novca, zemlje, a zadnjih godina daje se i automobil. *Prćija* je dio vlasništva koji se osobno zaradi ili stekne.

Općenito je važno da su si bogatije žene mogle priuštiti bolji i skuplji tekstil od ostalih žena. One često puta nisu to same niti radile nego su izradu naručivale, bilo da se radilo o tkanju platna, ukrašavanju vezom ili izradi čipke na kukicu. Tako je Anka Aleksić rođ. Pereković koja je bila jedinica dala izraditi "kicoški" prekrivače - *koperte*, stolnjake i ručnike - *peškire* kod časnih sestara u Cerniku. Posebnu su ulogu u običajima imali ručnici.

U Bogićevcima razlikuju žensko privatno vlasništvo: *miraz* i *prćiju*. Pod nazivom *miraz* podrazumijevaju sve ono što je žena dobila prilikom udaje iz svoje roditeljske kuće: novac, zemlju, odjeću, tekstil. Pod *prćijom* podrazumijevaju sve ono što je žena sama zaradila nakon svoje udaje. Veći dio tekstilija upravo su i nabavljale iz *prćije*, od novaca koje su zaradile dodatnim radom, vršeći neke usluge kao npr. predenje i tkanje za druge, prodaja viškova povrća, voća, mlijeka i mliječnih proizvoda i dr.

DARIVANJE PEŠKIRA - RUČNIKA ZA KRŠTENJE DJETETA, U SVADBENIM I U POGREBNIM OBIČAJIMA

KRŠTENJE

Krsni kum i kuma dobivaju *peškir*. Jedno je vrijeme bio običaj da se kuma darivalo ručnikom, a kumu rupcem - *maramom*. Običaj se u Bogićevcima održao do osamdesetih godina.

SVADBA

Cura je dužna i ćoravom ždrebetu!

Čim se u obitelji rodilo žensko dijete, majke su počele pripremati tkanje. Kao jedan od razloga kazivači navode da se onda za novac do kojega se teško dolazilo kupovala zemlja, pa su se žene zato morale same brinuti za platno. Bio je običaj da se tkanje priprema i za dar u svatovima, tkanjem se darivalo

svatovske časnike, rodbinu i prijatelje. Najčešće se svim sudionicima u svatovima darivao *peškir*, ručnik. Ako je obitelj bila imućnija mladenka je u svatovima darivala platno za košulje, rupce zvane *jagluci*, pregače od pamučnoga domaćega tkanja - *fertune* itd. Zanimljiv je kao dar osobito *peškir* koji se u starini izrađivao od lana i pamuka, zatim su se počeli darivati peškiri otkani samo od pamučnih niti ukrašeni jednostavnim lansiranjem ukrasne potke pri tkanju: *pretkivani mavezom* i *podeklano*, s kukičanom čipkom na oba kraja. Darivanje ručnika u svatovima zadržalo se do naših dana, ali se darivanje ograničilo na svatovske časnike i najbližu mladoženjinu rodbinu. Darove dijele djeveri. Pamti se priča "da je jedna mlada darivala svekrvi samo fertun, a nije dala za košulju. Onda je djever rekao neka svekrva stavi fertun, a neka stane uza zid da joj se ne vidi guzica." Na taj je način posramljena mlada i njena obitelj koji nisu pripremili pravi dar za svekrvu.

Ručnik se daje u prosidbi. Buduća mladenka proscima u svojoj kući i to samo muškarcima stavlja ručnik oko vrata.

U razdoblju između dva rata i kasnije iza drugoga rata bio je ovakav običaj darivanja u prošnji. Prosac, tj. mladoženja je bio Antun Dobriković, ženio se ujesen 1953. ili 1954., kazivači ne znaju točnu godinu. Pamti se da je mlada u toj "proševini" dobila 6 j zemlje, a momak je dobio rupčić - "maramicu", dvojica iz njegove pratnje dobila su "peškire", dugačke koji su "lupali po koljenima".

Na zarukama mladenka također daruje ručnikom mladoženjine bliže i dalje rođake koji sudjeluju na zarukama: obvezno kuma i kumu te svekra i svekrvu.

Svekrva je darivala snaju svilenom *maramom* zvanom *voštikova* u koju ili na koju stavlja novac.

Peškire kao znak svatovske časti dobivaju *kum*, *kuma*, *stari svat*, *starosvatica*, *svirci*, *djeveri*, *čajo*. Mladenka ručnike daje nakon što su svatovi došli u njezinu kuću i nakon što je izvedena iz sobe. Čajo dobiva najmanji ručnik. On nosi ručnik oko vrata, a jedan mu je privezan na kvrgavi štap, *buđu*. Djeveri dobivaju dugačke ručnike tako da ih mogu prebaciti oko vrata i vezati sa strane, s lijeve odnosno desne. Vezivanje ovisi stoji li s lijeve ili desne mladenkine strane. Krajevi ručnika uvijek se vezuju s vanjske strane. Ručnik se kumu i kumi stavlja samo oko vrata. Oni ručnike nakon crkvenoga obreda skidaju, obično za večerom. U Bogićevcima kažu: "Po peškiru se zna tko je šta. Uvijek se kumu daje bolji, svircima se daju lošiji, kraći, načinjani s malim šlingom četiri prsta." Svi ručnici za svatove moraju biti novi. Kad je Kata Bošnjaković prije dvadesettri godine udavala kćer podijelila je pedesetak ručnika. Ona se sjeća uzrečice koju je čula od starijih: "Cura je dužna i ćoravom ždrebetu!" što znači da mladenka treba okтити u svatovima sve koji

dođu u svatove, ne samo ljude, nego i konje, pa čak ako netko povede i “ćoravo ždrijebe”.

Kada mladenka dijeli svatovima dar, tj. tekstilne predmete oko ponoći, kod prikaza darova, tada će i čajo povikati: “Nije mlada rkala, neg zvrkala!” To znači da je puno prela, tkala, vezla.

U Bogićevcima se ne pamti da je svekrva dočekivala nakon vjenčanja snahu pred ulazom u dvorište sterući pred njom platno kako bi je po platnu uvela u novu kuću. Takav su običaj kazivačice vidjele u Varošu kraj Stare Gradiške.

Subotom se voze prnje, a nedeljom roba

U vrijeme kada su se obredi vjenčanja u Bogićevcima obavljali nedjeljom, miraz, često zvan *roba*, odvezio se iz mladenkine u mladoženjinu kuću subotom. Otuda uzrečica: “Subotom se voze prnje, a nedeljom roba.” ili “Odu trulje, roba će sutra.” Običaj odvoženja robe bio je važan i značajan događaj kojemu se pridavalo dosta pažnje. Mladenkinjoj kući dolaze *momak*, mladoženja i djeverovi (njegovi najbliži rođaci ili prijatelji) s konjima i kolima. Kola i konji se kite ručnicima. U razdoblju do prvoga svjetskoga rata tekstilni predmeti su se odvozili u škrinjama s poklopcem u obliku krova na dvije vode. Između dva rata tekstil se odvezio u *šifunjeru*, visokom ormaru, kasnije u ormaru s ladicama. Kola su se svečano kitila i slagala tako da se sadržaj što bolje vidi. Naročito se pazilo kako će se složiti jastuke. Ovo je bio događaj koji su rado promatrali svi susjedi, ali i ostali seljani jer su kola prolazila selom praćena svatovskim pjesmama. Odvoženje robe je pratilo čitavo selo. U slučaju da koja djevojka nije imala dovoljno svojih tekstilija posuđivala ih je i njima punila ormare. Žene kažu da se otpremninu gledalo i ogovaralo, što koja djevojka ima, od čega, kakvi su ukrasi... : “Letiš vidjeti robu na ulicu, ćilimi, stolnjaki, jastuki; tko zna radit ide tamo uzet mustru.”

Marija Dukanović rođ. Šafar udala se 1936. godine. Ona je dobila iz roditeljske kuće otpremninu koja se sastojala od namještaja za spavaću sobu te tekstilnih predmeta: 12 plahti, prekrivača za krevet, koperti i to dvije *šlingane*, dvije *necane*, dvije narodni vez i dvije heklane. *Necane* koperte su joj kupili roditelji u Okučanima, a *šlingane* i s narodnim vezom te one heklane načinila je sama. Narodni vez je naučila raditi u školi. Osim toga je donijela vreće, lanene stolnjake: šest jedne fele, tri druge. To su bili stolnjaci ukrašeni u tkanju usnivanjem i pretkivanjem na kojima se svakodnevno jelo. Zatim je tu bilo stolnjaka *šlinganih svetašnjih* za sobu te raznih drugih stolnjaka od križanog usniva, načinjani stolnjak. A donijela je trubu tankoga platna od kojega je kasnije šivala košulje.

Slavka Aleksić se udala 1953. godine. Ona je donijela: "par ručnika, par salveti, par stolnjaka, dva toledo šlifera, dva šarena šlifera, uz šlifere odgovarajuće jastučnice, dva jorgana, plahte, krpe za pod kruh, šest jastuka, dvije perine, jastuk za ukras, jednu šarenicu." Ona navodi da je njezina otpremnina bila siromašna i skromna jer je živjela samo s bratom kojemu je dvije godine prije toga umrla žena. Napravila je sve sama prema skromnim mogućnostima, a u to doba nakon drugoga rata nije niti bilo moguće nabaviti materijal za tkanje ili vez. Njezina joj je svekrva odmah nakon udaje dala jedan dio svojih tekstilnih predmeta jer je imala još samo jednu kćer. Slavka ima četiri kćeri. Svakoj od njih je nabavila isti *aštafirung*: "šlingano šest jastuka i šest šlifera, stolnjaci damastni, ručnici frotirski, salвете." Njezine kćerke nisu ponijele od kuće tkane predmete budući da ih nemaju kamo staviti jer žive u stanovima.

RUČNIK U POGREBNIM OBIČAJIMA

Pamti se da je bio običaj da se ručnik stavljao na križ, raspelo, a jedan se darivao i svećeniku. Kasnije se u Bogičevcima uvriježio običaj da se ručnik daje samo svećeniku, a prije dvadesetak godina umjesto ručnika od domaćega tkanja počeli su davati kupovne, frotirske. Do 1950. godine sve dok u crkvu nije uvedena električna struja, bio je običaj da se u Bogičevcima drugi dan Duhova "prodaju" ručnici. Tada su se otkupljivali ručnici koje je svećenik skupio na pogrebima. Za dobiveni novac kupovalo se ulje za vječno svjetlo u crkvi i dušice. Nakon što je u crkvu uvedena struja, svećenici su ručnike nudili na prodaju djevojkama koje su trebale ručnike za svadbu, otkupljivali su ih oni koji nisu imali priređen otkani ručnik za pokojnike u svojoj obitelji ili su ručnik poslije pogreba bivši vlasnici odmah mogli i otkupiti. Kazivači ističu: "To je bio dobar običaj!"

Prije pedesetak godina ručnikom su se darivale i reduše na karminama.

ŠTO ZAKLJUČITI?

Podaci iz Upitnica EA i novija skupljena terenska građa se slažu i nadopunjuju.

Nazivi za postupke i sprave u obradi tekstilnih biljaka su uglavnom slavenskoga podrijetla. Pojavljuju se i tuđice (uglavnom germanizmi, turcizmi i mađarizmi) uobičajene u ostalim dijelovima Slavonije. Izgled i konstrukcija sprava također se podudara sa spravama poznatim u ostalim dijelovima Slavonije i Hrvatske (Eckhel 1988; Lechner 2000; Petrović 1993,1997). Radi se o području, kako su to pokazala dosadašnja istraživanja, koje prema svojim etnološkim karakteristikama predstavlja područje stalnih doticaja i miješanja

kulturnih utjecaja. To je područje na kojem upravo završavaju granice raširenja nekih pojava, a počinju druge pojave. Tako je i u slučaju raširenja vune kao sirovine za tkanje. Da se vuna upotrebljavala kao sirovina za tkanje na ovom području, točnije da upravo granica raširenja vune kao sirovine za tkanje prelazi preko toga područja i obuhvaća Novsku i Ra(j)ić zapazio je već krajem 19. stoljeća etnograf Milko Cepelić koji navodi: "Vuna, kako je do Dubice došla, prelazi Savu te se spušta prema Kutini, Novskoj, Raiću, da se uzpne na moslavačka i bjelovarska brda, da poplavi negdašnju gradišku pukovnicu..." (1892:196). Iza te zamišljene granice počinje područje na kojem se upotrebljavalo više lan i konoplju, a manje vunu.

U istraženim mjestima uglavnom se uzgajao lan i to u G. Bogićevcima, Starom Grabovcu, Brestaći i Kozaricama. Konoplja se više uzgajala u Rajiću i Borovcu. U Rajiću se dosta koristila i vuna.

Ovdje je moguće istaknuti neke pojave te ih usporediti s pojavama poznatim na drugim područjima Hrvatske, kao npr. pojava drvenoga noža za čišćenje vlakana od drvenastih dijelova, *pozdera*. Nakon stupanja upotrebljavao se drveni nož pa se ponavljao postupak stupanja. U Borovcu i Rajiću taj su drveni nož nazivali *sabljica*. Naziv *sabljica* za ovu vrstu pomagala zabilježio je još u 19. stoljeću učitelj Ferdo Hefelet za područje Like i Krbave. Uporaba toga naziva, među drugim pojavama, možda može upućivati na podrijetlo dijela doseljenoga stanovništva u navedenim selima. U Kozaricama je zabilježeno da se u obradi lana koristila i stara drvena kuhača s istom funkcijom. Na pojavu i raširenje drvenoga noža za obradu tekstilnih biljaka u karlovačkom kraju upozorila je Jana Mihalić (1989). Ovim smo istraživanjem proširili i potvrdili raširenje ovoga pomagala i na područje zapadne Slavonije i pokazali da je područje raširenja znatno veće nego se to do sada mislilo.

Naziv *stan* za tkalački stan koristio se u selima s hrvatskim stanovništvom, a naziv *natra* u selima sa srpskim stanovništvom na području istraženoga dijela zapadne Slavonije. Kako su pokazale etnološke karte naziva za tkalačke stanove, naziv *stan* je inače uobičajen na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Naziv *natra* pojavljuje se na području Bosne i Hercegovine te na području Srbije (Vinšćak 1988:45).

Može se također zapaziti da su ispitani kazivači već malo znali o tehnikama tkanja i načinima kako se ona izvode. U sjećanju su sačuvani uglavnom nazivi, a nakon Domovinskoga rata u glavnini kuća više nema primjeraka koji bi nam mogli pomoći u povezivanju tehnika tkanja s njihovim nazivima, a onda i poslužiti dalje u rekonstrukciji same tehnike. Tu će vjerojatno ulogu odigrati istraživanja usmjerena samo na taj dio tekstilnoga rukotvorstva koja će morati uključiti dopunska istraživanja na terenu, potragu za sačuvanim

tekstilnim predmetima u privatnim zbirkama i muzejskim ustanovama, često izvan područja zapadne Slavonije.

Djelomično su istraženi običaji vezani uz uzgoj, obradu tekstilnih biljaka, uz proizvodnju tkanja, kao i običaji vezani uz darivanje tkanja i tekstilnih predmeta. Ovo je istraživanje pokazalo da ispitani kazivači pripadaju zadnjim generacijama koje su sudjelovale u poslovima oko uzgoja i obrade tekstilnih biljaka pa se ujedno i sjećaju običaja, priča, pošalica, igara koje su pratile te radove. Bit će moguće, a i potrebno, neke od tih pojava usporediti s istim ili sličnim pojavama u drugim hrvatskim područjima. Tako se npr. ističe priča o ženama, članicama zadruge, koje su predući u mraku, skrivajući od gazde, ispijale ukradenu rakiju. Slične ili iste priče prepričavaju se kao istiniti događaji iz prošlosti nekih zadrugnih obitelji i drugdje u Slavoniji. Postojanje takvih priča možda će trebati tražiti i u izdanjima namijenjenim seljaštvu, naročito onima koja su objavljena u razdoblju od početka 20. stoljeća pa do Drugoga svj. rata, razdoblju u kojem su u našim selima bila naročito popularna izdanja *Seljačke sloge*.

Poznato je da se u božićnim običajima, dotično na Badnjak gata o duljini budućeg tekstilnog vlakna, lana ili konoplje. Manje je poznat običaj plesa koji se izvodi u pokladno vrijeme kojim se želi postići visina tj. duljina lana kakav je zabilježen u zapadnoj Slavoniji. Slični su običaji zabilježeni na raznim stranama u Slavoniji, a *'igru za kudelju* zabilježila je i Zdenka Lechner u okviru pokladnih običaja u Baranji (Lechner 2000:275).

POPIS KAZIVAČA:

Julka Krstanac (1922.), Ivica Krstanac (1930.), Marija Dukanović rođ. Šafar (1920.), Slavka Aleksić rođ. Jelčić (1932.), Kata Bošnjaković rođ. Rafajac (1933.), Marica Bošnjaković rođ. Mutavdžija (1928.), Kata Lukinović (1936.) - **Gornji Bogičevci**; Luka Pejaković (1924.), Katica Pejaković rođ. Blažeković (1927.) - **Stari Grabovac**; Mato Idžojtić (1927.), Marija Idžojtić rođ. Babić (1930.), Mirko Piškor, (1942.), Kata Piškor rođ. Pavić (1941.), Marija Magić rođ. Krištofić (1942.), Dragutin Magić (1936.), Anka Medvedović rođ. Idžojtić (1926.), Ana Ciprijanović rođ. Medvedović (1937.) - **Rajić**; Katarina Kajica Brulja rođ. Parnica (1935.), Manda Vrbanić (1923.), Manda Drekić rođ. Parnica (1929.) - **Borovac**; Darinka Gojak rođ. Rožić (1939.), Anka Moguš rođ. Mandekić (1939.), Kasunić rođ. Popovečki (1932.) - **Brestača**; Manda Kuzlić rođ. Srdarević (1928.), Milka Rogić rođ. Marenić (1939.), Emilija Tobijaš rođ. Pal (1924.) - **Kozarice**.

Svim kazivačima zahvaljujem na strpljenju i dobroti.

LITERATURA I IZVORI

CEPELIĆ, Milko (1892): U: *Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba hrvatsko-slavonskoga Gospodarskoga društva u Zagrebu godine 1891.* Ur. Janko Ibler, Zagreb, 193-216.

ECKHEL, Nerina (1988): Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila. U: *Čarolija niti, Vještina narodnog tkanja u Jugoslaviji*, Muzejski prostor, Zagreb, 25-40.

KLAIĆ, Bratoljub (1978): *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posudenice. A-Z*, MH, Zagreb.

LECHNER, Zdenka (2000): *Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*. Zagreb.

LUKINOVIĆ, Andrija (1989): Povijest župe Gornji Bogičevci. *Župa Gornji Bogičevci, 200. obljetnica postojanja*, priredili: fra Ivica Alilović i Andrija Lukinović, Zagreb.

MIHALIĆ, Jana (1989): *Drveni nož - pomagalo pri obradbi tekstilnog vlakna u karlovačkom kraju*. Diplomski rad, rkp., AOE: inv. br. 38, Zagreb.

PAVIČIĆ, Stjepan (1953): *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb.

PETROVIĆ, Tihana (1993): Hrvatska tradicijska nošnja našičkog kraja. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 5, Zagreb, 95-116.

PETROVIĆ, Tihana (1997): Tekstilno rukotvorstvo i odijevanje u selima župe Harkanovci (Valpovština). *Osječki zbornik, 22/23*, Osijek, 317-331.

PEJAKOVIĆ, Luka (1987): *Dva vijeka Novske i Grabovca Starog 1740 - 1940*. Rkp.

PEREKOVIĆ, Katica (1989/90): *Pabirci i uspomene*. Rkp., Zagreb.

Upitnice Etnološkoga atlasa, Arhiv Odsjeka za etnologiju.

Vlastite terenske bilješke.

**THE CROATS ARE MORE ELEGANT...
TEXTILE HANDICRAFTS IN THE VILLAGES
OF WESTERN SLAVONIA**

Summary

The research of textile handicrafts was conducted in January and February 1999, in the Croatian villages of Gornji Bogićevci, Stari Grabovac, Rajić, Brestača and Kozarice. These villages are situated in the Western Slavonia, between the towns of Okučani and Novska.

The basis of the research were the questions, and especially the drawings, taken from the *Questionnaire* of the *Ethnographic Atlas*, which were supplemented by the questions which helped the informants reconstruct the period when textile plants were raised and manufactured, with the questions which helped them remember the people and places where they used to obtain different types of cotton threads, and with the questions on customs and beliefs connected to the processes of textile manufacture.

The obtained data were also concerned with the role the textile handicrafts had in everyday life and customs of the inhabitants of these villages.

The article starts with my own field data, and continues with the data found in the *Questionnaire* of the *Ethnographic Atlas*. The data are arranged according to specific topics and locations, and according to the order of actions performed during the processes of textile manufacture. The subtitles are taken from the titles of specific topics in the *Ethnographic Atlas's Questionnaire*, as well as all the additional titles.

The research has shown that the data found in the *Questionnaire* of the *Ethnographic Atlas* and the newly collected data coincide and complement each other.

The terms for the specific stages of manufacture and the terms for the devices used, are mostly of Slavic origin. Terms and titles of foreign origin which are common in this part of Slavonia, can also be found. The devices of the similar shape and outer appearance can also be found in other parts of Slavonia and Croatia. This region, as past researchs have already shown, is a region whose ethnological characteristics prove it to be a region of constant contact and mixing of different cultural influences. This region is also a border line where the distribution of certain cultural elements stops, while the distribution of other elements begins. One of such elements is the use of wool for weaving. At the end of the 19th century, the ethnographer Milko Cepelić noticed that wool was used for weaving in this region, or more precisely, that the border-

line of the regions where wool was used for weaving crossed this specific region, and included the town of Novska and the village of Rajić. Behind this imaginary border-line, we have a region where flax and hemp were used more often than wool.

Certain cultural elements can be distinguished here, and they can be compared with elements which can be found in other parts of Croatia, such as the usage of wooden knife for the cleaning of woolen threads from the wooden residue called *pozder*. This research confirms the distribution of this knife in the region of Western Slavonia and shows that the distribution of this cultural element is much wider than it was believed so far.

The term *stan* for the weaving loom was used in the villages inhabited by Croatian population, and the term *natra* in the Serbian villages in the part of the Western Slavonia which was included in this research. According to the ethnographic maps, the term *stan* is common in Croatia and in Bosnia and Herzegovina. The term *natra* can be found in Bosnia and Herzegovina and in Serbia.

Another important point is that the informants already know very little about the weaving techniques and the ways they were performed. They mostly remember the terms, and after the Homeland war, in the majority of the houses there were no weaving devices which could help us connect certain weaving techniques with the terms which were used, or possibly, to help us reconstruct the techniques themselves. Here, it would be important to organize specific researches dealing only with this part of textile manufacture, which would include additional field researches, and the search for the preserved textile exhibits in private collections and museums, which can be found in other parts of Croatia, as well.

The article also partly deals with the customs which were connected with the raising and manufacturing of the textile crops, customs connected with the weaving itself, and the customs of giving away textile items and items of clothing. The research has shown that the elected informants belong to the last generation which took part in the activities connected with the raising and manufacturing of the textile crops, so that they could also remember the customs, stories, jokes and games which accompanied these activities. It is possible, and perhaps necessary, to compare some of these elements with the same or similar elements from other parts of Croatia. Particularly interesting is the story of women, all members of an extended family called *zadruga*, who used to spin in the dark, so that the landlord would not see them, and drank stolen *rakija* (brandy). The similar or the same story is being told as an account

of a true event in different parts of Slavonia and among other extended families. The existence of such stories can be explained by their appearance in certain journals published for rural population, especially in those published in the period from the beginning of the 20th century until the World War II, the period in which all the publications of *Seljačka Sloga* proved to be very popular among the peasants.

The Christmas custom of fortune telling which is performed on the Christmas Eve and deals with the successful growth of the textile threads, is already well known. Less common is the dance custom performed during the shrove-tide, which is also aimed at assuring the height (i.e. length) of the flax thread, and is also found in Western Slavonia. Similar customs can be found in other regions of Slavonia, and specific *igra za kudelju* ("oakum game") was found in Baranja, as a part of Carnival feast.

Translated by Tanja Bukovčan Žufika